

Managing the Water of Rivers in Iran's Western Border and Its Impact on Iran-Iraq Political-Economic Interactions: A (Case Study of the Tropical System Project)

Alireza Kiani*
Hamidreza Saeedinezhad**, Shahram Fatahi***, Siroos Mohebi****

Abstract

Climate change, population growth, industrial development and inappropriate use of existing water resources have been resulted in water crisis and the resulting security challenges has been turned into one of the most important issues in the international community. In such a situation, focusing on the condition of border rivers is of increasingly importance, and it has led to increased hydro political disputes and conflicts between countries. Owing to the fact of having common border rivers, Iran is no exception to this rule. Hence, it has started planning for management and more utilization of water resources of its borderrivers. One of these programs is a project called "Western Tropical System". The aim of the present study is to identify threats and damages caused by the reduction of water entering the territory of Iraq after the implementation of this project using the concept of extended security in the Copenhagen School. The main question of this study is how water management of rivers in western border called the tropical system project affect the economic, political and security relations between Iran and Iraq. In this research, descriptive-analytic method has been used and the data were collected with the use of field observation, interviews, documents and the internet. The main hypothesis of the research is that "the management of border rivers water and the implementation of large water projects in the western part of the country will cause political and security tensions and disrupt economic interactions between Iran and Iraq." The evidence suggests that the implementation of this project will lead to sustainable development and security and will avoid the migration of the residents of the border areas. However, to prevent possible economic and political security threats due to the reduction of water entering to Iraq, as well as the inter basin transfer, the necessary equipment should be provided by the diplomatic apparatus and other relevant institutions and organizations. In this regard, some recommendations have been presented.

Keywords: Iran and Iraq, Hydro Political, Tropical System, Political-Economic Interactions, Extended Security.

Article Type: Research Article.

Citation: Kiani, Alireza, Saeedinezhad, Hamidreza, Fatahi, Shahram & Mohebi, Siroos (2022). Managing the Water of Rivers in Iran's Western Border and Its Impact on Iran-Iraq Political-Economic Interactions: A Case Study of the Tropical System Project, *International Political Economy Studies*, 5 (1), 321-356.

* Ph.D Candidate in political science, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
** Assistant professor political science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran. (Corresponding Author), Saeedinezhad48@gmail.com
*** Assistant Professor Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
**** Assistant Professor Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب ایران و تأثیر آن بر تعاملات اقتصاد سیاسی ایران و عراق (مطالعه موردی طرح سامانه گرمسیری)

علیرضا کیانی*

حمیدرضا سعیدی نژاد**، شهرام فتاحی***، سیروس محبی****

چکیده

تغییرات آب‌وهوایی، افزایش جمعیت، رشد و توسعه صنایع و استفاده نامناسب از منابع آب موجود، باعث شده که بحران آب و چالش‌های امنیتی ناشی از آن به یکی از مهم‌ترین موضوعات امروز جامعه جهانی تبدیل شود. در چنین شرایطی توجه روزافزون به وضعیت رودخانه‌های مرزی، اهمیت فزاینده‌ای پیدا می‌کند و این مسئله باعث افزایش مشاجرات و منازعات هیدروپلیتیکی میان کشورها شده است. کشور ایران به واسطه داشتن رودخانه‌های مرزی مشترک از این قاعده مستثنا نیست؛ بنابراین چند سالی است که برنامه‌ریزی برای مدیریت و بهره‌وری بیشتر از منابع آب رودخانه‌های مرزی خود را آغاز نموده است. یکی از این برنامه‌ها، طرح موسوم به «سامانه گرمسیری غرب کشور» است. هدف پژوهش حاضر شناسایی تهدیدها و آسیب‌های ناشی از کاهش آب‌های ورودی به خاک عراق پس از اجرای این طرح با استفاده از مفهوم موسع امنیت در مکتب کپنهاک است. پرسش اصلی پژوهش عبارت است از «مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور موسوم به طرح سامانه گرمسیری چگونه مناسبات اقتصادی، سیاسی و امنیتی دو کشور ایران و عراق را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟» در نوشتار پیش رو از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده و گردآوری اطلاعات و داده‌ها با مشاهده میدانی، مصاحبه، اسناد و اینترنت انجام گرفته است. فرضیه اصلی پژوهش این است که «مدیریت آب رودخانه‌های مرزی و اجرای طرح‌های بزرگ آبی غرب کشور موجب تنش و منازعه سیاسی امنیتی و برهم خوردن تعاملات اقتصادی بین دو کشور ایران و عراق می‌گردد.» شواهد حکایت از آن دارد که اجرای این پروژه باعث توسعه و امنیت پایدار و جلوگیری از مهاجرت ساکنان مناطق مرزی می‌شود، اما برای جلوگیری از تهدیدهای احتمالی اقتصادی و سیاسی امنیتی ناشی از کاهش آب ورودی به کشور عراق و همچنین انتقال آب بین حوضه‌ای باید تمهیدات و تدابیر لازم از سوی دستگاه دیپلماسی و دیگر نهادها و سازمان‌های مربوطه به عمل آید که در پایان پیشنهادهایی در این مورد ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: ایران و عراق، هیدروپلیتیک، سامانه گرمسیری، تعاملات اقتصاد سیاسی، امنیت موسع.

نوع مقاله: پژوهشی.

- * دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.
** استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. (نویسنده مسئول)،
Saeedynezhad48@gmail.com
*** استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.
**** استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

آب از سرمایه‌های حیاتی در هر کشور است. منطقه خاورمیانه از جمله مناطقی است که با مشکل و کمبود آب روبه‌رو است. این مشکل با توسعه و بهره‌برداری کشورها از منابع آبی مشترک روندی افزایشی و تصاعدی دارد. به همین سبب بعضی از کارشناسان معتقدند تا سال ۲۰۲۵ مناطقی از جهان با بحران و قحطی آب مواجه می‌شوند که خاورمیانه نیز در زمره این مناطق است. بر همین اساس کارشناسان امور آب و بعضی از دولت‌مردان جنگ آینده را جنگ آب می‌دانند. کامالاهریس، معاون رئیس‌جمهور آمریکا به تازگی ضمن اذعان به لشکرکشی آمریکا در جنگ‌های گذشته برای نفت اعلام کرد: «برای سال‌ها و نسل‌ها، جنگ‌ها بر سر نفت بوده است. در آینده نه‌چندان دور جنگ‌ها بر سر آب خواهد بود.» (روزنامه فرهیختگان، ۱۴۰۰/۱/۲۵، کد خبر: ۵۳۴۲۸) این صریح‌ترین موضع‌گیری یکی از مقامات عالی‌رتبه آمریکا درباره تغییر دلیل اصلی جنگ‌ها در آینده است. پطروس غالی دبیر کل پیشین سازمان ملل متحد گفته است: جنگ‌های آینده خاورمیانه به خاطر نفت نخواهد بود؛ بلکه بیشتر به خاطر آب خواهد بود که پیوسته مقدار آن در این منطقه کاهش می‌یابد (جعفری ولدانی، ۱۳۸۸).

از اوایل دهه ۱۹۸۰ دستگاه‌های اطلاعاتی آمریکا اعلام داشتند که لااقل در ده نقطه جهان احتمال جنگ بر سر مسئله نقصان آب‌های مشترک و توزیع ناعادلانه آن‌ها وجود دارد که بیشتر این مناطق در خاورمیانه است (فغانی، ۱۳۷۸: ۴). با تداوم روند یادشده، چنین برداشت می‌شود که در آینده نه‌چندان دور آب در منطقه خلیج فارس به عنوان یک ماده حیاتی و استراتژیک به تدریج همانند نفت متغیری اثرگذار بر امنیت ملی کشورهای منطقه و یکی از عوامل پایداری تنش در منطقه خواهد بود و سیاست کشورهای منطقه را تحت تأثیر خود قرار داده و روابط آنان را براساس این متغیر جدید شکل خواهد بخشید (بلوچ و عادل، ۱۳۹۳).

براساس استانداردهای بین‌المللی برای آنکه یک کشور از نظر مقدار آب با مشکلی روبه‌رو نباشد، سرانه آب سالیانه هر فرد باید ده‌هزار متر مکعب باشد؛ در عمل میانگین سهم فرد از جمعیت هفت میلیاردی دنیا به‌طور متوسط هفت‌هزار متر مکعب در سال است که

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۳

این میزان هرساله در حال کاهش است (ببری، ۱۵:۲۰۰۵). کشورهای با سرانه بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ متر مکعب دچار کمبود مزمن و کشورهای پایین‌تر از حد نصاب یادشده به‌طور مداوم با فشار یا تنش کمبود آب روبه‌رو می‌شوند (فالکن مارک و دیوید سترند، ۱۹۸۹). در حالی که ۱٪ از جمعیت جهان در ایران ساکن هستند، اما تنها ۰.۳٪ از منابع آب شیرین را در اختیار دارد و آن‌هم با توزیع مکانی و زمانی نامناسب، در این راستا بررسی چالش‌های اساسی که مدیریت آب کشور در دهه آتی با آن روبه‌رو است، بسیار حیاتی است (زرگپور، ۱۳۹۰: ۱۰۰).

چنین وضعیتی زنگ خطر و هشدار بسیار جدی برای مسئولین در سطوح مختلف حاکمیتی است که به برنامه‌ریزی کلان و اساسی برای استفاده مناسب از منابع موجود آبی و پیش‌بینی‌های لازم برای جلوگیری از بحران‌های ناشی از کمبود آب بپردازند. به‌طوری که سالانه ازراه بیش از هجده رودخانه کوچک و بزرگ در غرب کشور، حدود هفت میلیارد متر مکعب آب وارد خاک عراق می‌شود (نیرومندفر و شهیدی، ۱۳۹۷). در چنین وضعیتی بیش از ۵۰٪ زمین‌های کشاورزی مناطق مرزی غرب کشور بی‌بهره از این منابع آبی یا به‌صورت دیم کشت می‌شوند و یا بایر شده‌اند؛ بنابراین در راستای تأمین آب کشاورزی، آب شرب و آب مورد نیاز صنایع شهرها و روستاهای مرزی غرب کشور (به‌ویژه استان‌های کرمانشاه و ایلام)، برنامه‌ریزی برای مدیریت آب رودخانه‌های مرزی طراحی و در دست اجرا قرار گرفت؛ که این طرح ضمن امنیت‌سازبودن و ایجاد توسعه پایدار در این مناطق، به‌علت انتقال آب بین حوضه‌ای از یک‌سو و کاهش احتمالی آب به کشور عراق که پیامد آن بحران زیست‌محیطی و کاهش امنیت غذایی است، موضع‌گیری و عکس‌العمل مقامات دولت مرکزی و اقلیم کردستان، کشاورزان و فعالان محیط‌زیست آن کشور و حتی برخی از ساکنان نواحی مرزی داخل کشور ایران را به‌دنبال خواهد داشت که در این رابطه از تحریک کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مخالف رابطه دوستانه دو کشور نیز نباید غافل شد.

در نتیجه با توجه به پیچیدگی موضوع، اجرای این طرح باید در چارچوب مقررات بین‌المللی آب‌های مشترک و توافقات دوجانبه بین دو کشور ایران و عراق صورت پذیرد؛ البته اینجا نقش دیپلماسی فعال آب برای کاهش آثار و پیامدهای منفی احتمالی طرح بسیار

مهم است. در نوشتار پیش رو پس از بیان مقدمه و طرح مسئله به ضرورت و اهمیت پژوهش، ادبیات و پیشینه و چارچوب نظری پرداخته شده است و در ادامه یافته‌های پژوهش، تجزیه و تحلیل، بررسی و آزمون فرضیه، پاسخ پرسش اصلی و در نهایت نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها آمده است.

ضرورت و اهمیت پژوهش

برخورداری از آب سالم برای نیازهای انسانی از عوامل اساسی و به‌منزله عامل تمدن بشری شناخته شده است؛ به‌طوری که همواره مورد احترام جوامع بوده و رودخانه‌های مختلف در سراسر جهان، نزد جمعیت ساکن در آن نواحی اهمیت بالایی داشته و مورد تقدس بوده‌اند. چنان‌که خداوند متعال نیز آب را مایه حیات هر موجود زنده‌ای قرار داده است و می‌فرماید: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا﴾ (انبیاء: ۳۰). هیچ کشوری بدون اطمینان از داشتن آب نمی‌تواند ثبات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود را حفظ کند و بدون کاهش میزان آلودگی جوی، امنیت نسل‌های آتی از نظر آب و غذا مبهم و بدین‌وسیله توسعه پایدار فقط در حد یک شعار باقی می‌ماند. در میان کشورهای مجاور، ایران با عراق از نظر جریان آب‌های سطحی، بیشترین پیوند توپوگرافی و تداخل حوضه آبریز را دارد و به‌دلیل قرار گرفتن ایران در بالادست و داشتن موقعیت کوهستانی، سالیانه میلیاردها متر مکعب آب کشور به سرزمین عراق جریان می‌یابد.

هرچند ایران هیچ‌گاه قائل به حاکمیت مطلق خود بر آب رودخانه‌هایی که از این کشور سرچشمه گرفته و وارد خاک عراق می‌شود، نبوده و در هیچ زمانی تهدید به قطع جریان آب رودخانه‌های خود به خاک عراق نکرده است، اما این واقعیت را نباید نادیده گرفت که نیازهای حال و آینده کشور ایران و به‌ویژه مناطق مرزی غرب کشور و مهاجرت گسترده ساکنین این مناطق به شهرهای مرکزی و به‌دنبال آن ایجاد مشکلات امنیتی، اقتصادی، زیست‌محیطی و... و از همه مهم‌تر ایجاد توسعه پایدار در کشور، مسئولین را به اتخاذ تدابیر و سیاست‌هایی در چند سال اخیر در راستای مدیریت و کنترل آب‌های مرزی سوق داده است؛ البته این تصمیمات با رعایت اصول و حقوق بین‌المللی آب رودخانه‌های مشترک و

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۲۵

در چارچوب حاکمیت و صلاحیت‌های قانونی، از جمله توجه به اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور و با رعایت قراردادهای دوجانبه و حسن هم‌جواری با کشورهای همسایه انجام خواهد گرفت و این مسئله اقدام جدید و خارج از رویه‌ای نیست. در این راستا پروژه‌های متعددی برای مدیریت و بهره‌برداری از رودخانه‌های کشور، از جمله رودخانه‌های مرزی استان‌های غرب کشور در دست اجرا و بهره‌برداری است که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن‌ها طرح آبی موسوم به «سامانه گرمسیری» است که در پژوهش حاضر ابعاد مختلف آن بررسی می‌شود.

اجرای کامل این طرح بزرگ آبی ضمن ایجاد تحوّل اساسی در زندگی و اقتصاد مردم مناطق مرزی، موجب توسعه پایدار، شکل‌گیری سرمایه اجتماعی برای کشور و در نتیجه بالارفتن ضریب امنیت ملی می‌شود؛ اما در مقابل به دلیل نارضایتی بخشی از ساکنان پیرامون رودخانه‌های مرزی در داخل کشور نسبت به انتقال آب به نواحی و مناطق دیگر از یکسو و کاهش آب ورودی به خاک عراق از دیگر سو، تهدیداتی علیه امنیت ملی کشور در ابعاد مختلف شکل خواهد گرفت که پرداختن به چگونگی شکل‌گیری و نوع این تهدیدها و ارائه راهکارهای مناسب برای کاهش آثار و پیامدهای منفی این طرح از جمله ضرورت‌های پرداختن به این مسئله است که در پژوهش حاضر پیگیری می‌شود.

پیشینه پژوهش

منابع موجود درباره آب رودخانه‌های مرزی مشترک را می‌توان به چهار دسته به شرح ذیل تقسیم نمود: منابعی که به‌طور عمده به جنبه‌های حقوقی آب‌های مشترک و قراردادهای چندجانبه و دوجانبه‌ای که در مورد حل اختلاف بر سر تقسیم منابع آبی نوشته‌اند؛ که در این رابطه می‌توان به تألیفات و آثار نویسندگانی مانند ضیایی بیگدلی (۱۳۹۷)، جعفری ولدانی (۱۳۶۵ و ۱۳۸۸)، حافظ‌نیا (۱۳۹۳ و ۱۳۹۷) و رشیدی (۱۳۹۹) اشاره کرد.

دسته دوم منابعی هستند که افزون بر توجه به اهمیت منابع آبی به آثار و پیامدهای ناشی از بحران کم‌آبی در جهان، از جمله گسست امنیت و مشکلات زیست‌محیطی در سطوح محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته‌اند، آثار مؤلفانی مانند رستمی و نادری (۱۳۹۲)، اخوان

کاظمی و همکاران (۱۳۹۸)، بزی و همکاران (۱۳۹۸)، شفقتی و همکاران (۱۳۹۲)، صادقی (۱۳۹۵) و کاویانی‌راد (۱۳۹۷) از این دسته هستند.

دسته بعدی آثاری هستند که بر موارد خاصی از اختلاف ایران با همسایگان در شرق، شمال شرقی و جنوب کشور در مورد بهره‌برداری از رودخانه‌های مرزی مشترک تأکید دارند. در این منابع رودخانه‌های مرزی غرب کشور کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. از جمله این منابع می‌توان به پژوهش عبدی و مختاری (۱۳۸۴)، صالح‌آبادی (۱۳۹۳) و مقاله مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با عنوان بررسی تاریخی اختلافات ایران و عراق در مورد اروندرود در سال ۱۳۸۸ اشاره کرد.

گروه دیگر منابع که ارتباط بیشتری با پژوهش مورد نظر دارد، منابعی هستند که به‌طور عمده در خصوص هیدروپلیتیک حوضه‌های مشترک آبی بین ایران و عراق هستند. این دسته از آثار دارای اطلاعات بسیار مفید و قابل استفاده‌ای درباره اختلاف‌های دو کشور ایران و عراق در مورد رودخانه‌های مرزی مشترک هستند، اما یا تاریخ تدوین آن‌ها مربوط به گذشته بوده یا به‌طور مستقیم به مباحث مربوط به طرح آبی رودخانه‌های مرزی غرب کشور موسوم به سامانه گرمسیری نمی‌پردازند. در حالی که بحث اصلی نوشتار پیش رو همین سامانه گرمسیری است. برخی از این مقالات به‌وسیله نویسندگانی مانند نامی و محمدپور (۱۳۹۸)، نیرومندفر و شهیدی (۱۳۹۷)، موسوی‌نیا (۱۳۹۶) و محمودی و همکاران (۱۳۹۳) تألیف و تدوین شده‌اند.

در مجموع تفاوت عمده پژوهش مورد نظر با دیگر منابع موجود در این زمینه عبارت است از اینکه اولاً نوشتار پیش رو به موضوعی می‌پردازد که با وجودی که چند سالی از شروع آن می‌گذرد، ولی هنوز به‌تمام نرسیده است، در حالی که منابع موجود به‌طور عمده مربوط به طرح‌های گذشته هستند. دوم اینکه منابع قبلی بیشتر به جنبه‌های تاریخی و حقوقی منابع آب‌های مشترک و همچنین ماهیت آب و امنیت آن به‌صورت عام و کلی می‌پردازند، اما پژوهش حاضر بیشتر به آثار و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و همچنین تهدیدهای ناشی از اجرای طرح آبی رودخانه‌های مرزی غرب کشور برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است.

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۲۷

سوم اینکه حوزه مطالعاتی جستار پیش رو به‌طور عمده استان‌های ایلام و کرمانشاه است نه کل استان‌های مرزی غرب کشور؛ و تفاوت چهارم نتایج یافته‌های پژوهش حاضر در چارچوب مفهوم امنیت از دیدگاه نظریه‌پردازان مکتب کپنهاگ است که در ابعاد پنج‌گانه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هم در بعد داخلی و در بین ساکنان نواحی مرزی غرب کشور و هم در خارج از مرز و در رابطه با دولت مرکزی عراق، اقلیم کردستان و گروه‌های مخالف ایران که در آن کشور مستقر هستند و حتی برخی کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که رابطه خوبی با جمهوری اسلامی ایران ندارند، تجزیه و تحلیل می‌شود. موضوعی که در هیچ‌کدام از منابع موجود در مورد رودخانه‌های مرزی ایران با همسایگان وجود ندارند.

چارچوب نظری

امنیت یکی از مباحث محوری در علم سیاست و حوزه سیاست‌گذاری در هر نظام سیاسی است که همواره از ابعاد مختلفی تهدید می‌شود. امنیت پدیده‌ای کیفی است که برحسب درجه‌بندی‌های به‌طور عمده ذهنی، قابل توصیف است. اغلب امنیت به معنای نبود تهدیدات و خطرات تعریف می‌شود (انگرس، ۲۰۰۹: ۱). امروزه امنیت، صلح و ثبات در همه زمینه‌ها برای همه انسان‌ها، امری لازم و حیاتی به‌شمار می‌رود و مکاتب گوناگونی وجود دارد که هر یک دیدگاه خاصی به مسائل امنیتی دارند و از میان مکاتب و دیدگاه‌های امنیتی، مکتب کپنهاگ که با نوشته‌های «باری بوزان» (Barry Buzan) از جمله در کتاب مردم، دولت و هراس شکل گرفت، کوشیده تا مطالعات امنیتی را از روابط نظامی کشورها فراتر ببرد. مکتب کپنهاگ تأکید خاصی بر جنبه‌های اجتماعی، امنیت داشته و سعی دارد رویکرد سنتی به امنیت را به چالش بکشد و موضوعات و ابعاد تازه‌ای را به آن بیفزاید. نظریه یادشده برخلاف نظریه‌های لیبرالیسم و واقع‌گرایی دارای دیدگاهی تنگ‌نظرانه درباره امنیت نیست و موضوعات امنیتی را به محور نظامی و جنگ و صلح تقلیل نمی‌دهد. از سوی دیگر، مانند نظریه‌های جدید (نظریه انتقادی و پست‌مدرنیسم) فقط در پی انتقاد و چالش اندیشه‌های قدیمی نیست (آدمی، ۱۳۹۱).

محورهای مهم مکتب کپنهاک از نظر باری بوزان بر سه اصل استوار است، اول سطح تحلیل آن جهانی نیست و بیشتر به تحلیل منطقه‌ای گرایش دارد. دوم بخش‌ها و ابعاد امنیت از نظر وی متعدّد هستند و تنها نظامی‌گری را شامل نمی‌شود. سوم در خصوص «امنیتی کردن» موضوعات دیدگاه خاصی را دنبال می‌کنند و معتقد است که برای پرهیز از اینکه هر تهدید ساده‌ای را امنیتی ببینیم و آن را تا سطح ملی بالا ببریم، لازم است تا معیار مشخصی برای تمیز تهدید امنیت ملی از غیر آن داشته باشیم و از جمله این معیارها نخست موضوع پدیدآمده باید حیات جمعی شهروندان را به مخاطره بیندازد و دوم خارج از قوانین و قواعد موجود باشد.

باری بوزان می‌گوید: میزان موفقیت در امنیتی‌شدن یک موضوع به دو شرط بستگی دارد، اول مشروعیت داشتن تهدیدات وجودی برای شکستن قوانین و دوم پذیرش آن از سوی مخاطبان از روی رضایت یا اجبار یا ترکیبی از رضایت و اجبار (باری بوزان، ۱۳۷۹). محورهای اساسی مکتب کپنهاک عبارت‌اند از: ۱- مطرح‌شدن امنیت به‌عنوان مفهومی بین‌ذهنی؛ ۲- دولت به‌عنوان مرجع امنیت؛ ۳- امنیتی و غیر امنیتی ساختن موضوع؛ ۴- امنیت ملی به‌عنوان مرکز ثقل امنیت (عبداله‌خانی، ۱۳۸۳: ۱۳۶).

باری بوزان بنیان‌گذار مکتب مطالعات امنیتی کپنهاک و همکارانش، ابعاد امنیتی را در پنج بعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی گسترش می‌دهند. آن‌ها برخلاف رویکردهای پیشین در مورد امنیت که آن را امری عینی و واقعی تصور می‌کردند، بیان می‌دارند که امنیت مسئله‌ای بین‌ذهنی است که بر تصمیم‌باز یگران مبتنی خواهد بود. بدین ترتیب ممکن است برداشت و ادراکات امنیتی مختلف و متفاوتی از سوی بازیگران مختلف در مورد موضوعی خاص، رخ بدهد؛ از سوی دیگر برداشت و ارزیابی دیگران در مورد امنیتی ساختن موضوعی به‌وسیله یک بازیگر اهمیت می‌یابد؛ زیرا این برداشت و ارزیابی آن‌ها در نهایت بر چگونگی تصمیم‌گیری و پاسخ‌های آن‌ها تأثیرگذار خواهد بود (عبداله‌خانی، ۱۳۸۳: ۱۳۶-۱۳۷). باری بوزان نظریه‌پرداز این مکتب، معتقد است که فرمول غرب برای حل بحران‌های متداخل خاورمیانه بی‌معنی و حتی تشدیدکننده ناامنی است. به نظر او مقوله‌هایی مانند تداخل جریان‌های قومی، ملی، دینی، مذهبی و بین‌المللی، با

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۹

سرعت و به‌سادگی خاورمیانه را نظاره‌گر نزاع‌های خونین ساخته است. باری بوزان با توسل به تاریخ نیم‌قرن اخیر، خاورمیانه را منطقه‌ای کشمکش‌ساز و محلّ دائمی درگیری بین قدرت‌ها و گروه‌های متخاصم می‌داند و همین کشمکش به قدرت‌های دیگر نیز رخصت می‌دهد میدان منازعه خود را به این منطقه انتقال دهند.

نظریه پردازان مکتب کپنهاک در مورد تغییرات اقلیمی و بحران آب و ارتباط آن با مسائل امنیتی می‌گویند، جنگ‌ها به‌عنوان مهم‌ترین حوادثی که امنیت جوامع بشری را به‌مخاطره می‌اندازد، تنها چند سال به طول می‌انجامد یا حوادث و وقایع اجتماعی، اقتصادی و... مدت کوتاهی در اوج تأثیرگذاری بر جوامع بشری بوده و پس از مدتی به حالت تعلیق بازمی‌گردند؛ اما تغییرات اقلیمی موجب ایجاد بی‌ثباتی می‌شوند و گاه قرن‌ها طول خواهند کشید؛ بنابراین دیدگاه مکتب کپنهاک بحران آب را از آن جهت امنیتی می‌داند که می‌تواند حیات نوع بشر را جدای از اینکه در چه سرزمینی زندگی می‌کند، به‌خطر اندازد و از این‌رو دولت‌ها، بازیگران اقتصادی و جوامع محلی را در امورات منابع طبیعی و به‌ویژه مسائل آبی ملزم به همکاری می‌داند (ابوطالبی، ۱۳۹۵). در نتیجه با توجه به اهمیت و نقش آب در سیاست بین‌المللی به‌صورت عام و وضعیت کشور عراق به‌طور خاص، تلاش می‌شود در پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چارچوب نظری مکتب کپنهاک، آثار و پیامدهای اجرای طرح آبی «سامانه گرمسیری غرب کشور» در ابعاد و سطوح مختلف داخلی و روابط دو کشور ایران و عراق تحلیل و بررسی شود.

در این قسمت باید یادآور شد که حقوق بین‌المللی حاکم بر رودخانه‌های مرزی از رسایی لازم برخوردار نبوده و نیستند. به‌گونه‌ای که عدم شفافیت و نبود قواعد و اصول پذیرفته‌شده بین‌المللی در خصوص استفاده از آب‌های فرامرزی و مشترک بین چند کشور، باعث اختلاف نظر بین کشورها شده است. در همین راستا برخی کشورها با استناد بر اصل حاکمیت مطلق هر کشور بر منابع ملی موجود در قلمرو خود، این اصل را بر منابع آب و از جمله رودهایی که از این کشورها به‌سوی دیگر کشورهای پایین‌دست جریان دارد نیز تسری می‌دهند. در صورتی که دیگر کشورها به‌ویژه کشورهای پایین‌دست، اصل مالکیت

بر آب را رد کرده و بر اصل حاکمیت مشاع یا حاکمیت سرزمینی محدود در مورد منابع آبی مشترک تأکید می‌کنند و معتقدند که استفاده کشورهای بالادست از منابع آب رودهای فرامرزی خود نباید باعث ضرر و زیان به کشورهای پایین دست شود (اسمیت، ۱۹۵۱: ۱۵۹). اختلاف بر سر کمیت منابع آب و کاهش این منابع به‌دشواری قابل حل است و در بسیاری از این موارد، عاملی برای درگیری و منازعه میان کشورها است؛ همچنین نبود قوانین و مقررات بین‌المللی و سازمانی شفاف و تغییرناپذیر برای تقسیم منابع آب رودهای بین‌المللی نیز احتمال درگیری و منازعه میان کشورها را بیشتر افزایش داده است (علیزاده، ۱۳۸۳).

مفاهیم

طرح سامانه گرمسیری

طرح سامانه گرمسیری نام بزرگ‌ترین طرح آبی در مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب ایران است که شامل پروژه‌های متعدد سدسازی، حفر تونل، کانال‌کشی و زه‌کشی، لوله‌گذاری، ایستگاه پمپاژ آب و... می‌شود که بعضی از این پروژه‌ها مانند حفر تونل ۴۸ کیلومتری نوسود به گفته وزیر پیشین نیرو «حمید چیت‌چیان» بزرگ‌ترین تونل خاورمیانه و دومین تونل آبی دنیا است.

طرح با سامانه انتقال آب به طول حدود ۴۵۰ کیلومتر و در پهنه‌ای به گستره حدود ۱۰۰۰۰۰ هکتار از اراضی دشت‌های گرمسیری واقع در استان‌های کرمانشاه و ایلام در حال اجرا است که در ادامه پژوهش به ویژگی‌های آن اشاره شده است.

هیدروپلیتیک

هیدروپلیتیک به مطالعه اثر تصمیم‌گیری‌های مربوط به آب که در شکل‌گیری سیاسی روابط دولت‌ها با یکدیگر و مردم و دولت حتی در یک کشور دخیل است، می‌پردازد. کمبود آب یا اجازه عبور آب از مرزهای بین‌المللی به‌گونه‌ای روزافزون در سیاست کشورها تأثیرگذار است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۱۳۱). حافظ‌نیا بیان می‌کند هیدروپلیتیک نقش آب را در مناسبات و مناقشات اجتماعی انسان‌ها و دولت‌ها مطالعه می‌کند، اعم از آنکه در داخل کشورها یا در سطح منطقه‌ای و جهانی و بین‌المللی باشد (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵).

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۱

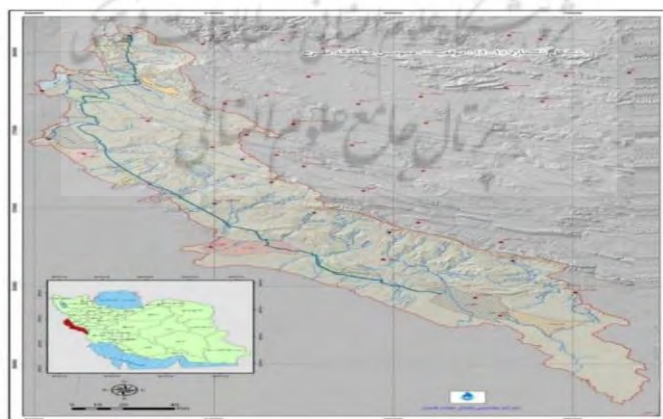
رودخانه‌های بین‌المللی

آبراهی است که قسمت‌های مختلف آن در قلمرو چند کشور واقع شده است که اگر این گونه رودخانه‌ها قلمرو دو یا چند کشور را از یکدیگر جدا سازند، به آن‌ها رودخانه‌های هم‌جوار یا موازی می‌گویند و اگر از قلمرو دو یا چند کشور بگذرند، آن‌ها را رودخانه‌های پیاپی یا متوالی می‌نامند (سایت سلامت نیوز، ۱۳۹۵/۱/۱۹، کد خبر: ۱۷۹۳۹۶).

یافته‌های پژوهش

۱. محدوده مطالعاتی پژوهش حاضر

از نظر موقعیت جغرافیایی، منطقه گرمسیری در غرب و جنوب غربی ایران که در ناحیه‌ای بین عرض جغرافیایی ۴۸-۳۱ تا ۵۴-۳۴ شمالی و طول‌های جغرافیایی ۲۳-۴۵ تا ۵۴-۴۷ شرقی واقع شده است، پهنا‌ی به وسعت ۲۸۰،۰۰۰ هکتار که تمامی یا بخش‌هایی از شهرستان سرپل ذهاب، قصر شیرین، گیلان غرب، ثلاث باباجانی و دالاهو در استان کرمانشاه و شهرستان‌های ایوان، ایلام، آبدانان، مهران و دهلران در استان ایلام را دربر می‌گیرد و بخش‌های کوچکی از آن در استان خوزستان قرار دارد. سامانه انتقال آب به طول حدود ۴۰۰ کیلومتر و در پهنا‌ی به گستره حدود ۱۰۰۰۰۰ هکتار از اراضی دشت‌های واقع در استان‌های کرمانشاه و ایلام اجرا می‌شود (شکل ۱). تکمیل این طرح به صورت مرحله‌ای در دست اجرا است (شرکت سهامی آب منطقه‌ای کرمانشاه، ۱۳۹۱).

شکل ۱. محدوده طرح سامانه گرمسیری (منبع: شرکت سهامی آب منطقه‌ای کرمانشاه، ۱۳۹۱)

۲. رودخانه‌های مرزی ایران در غرب کشور

در میان کشورهای همسایه، ایران با کشور عراق دارای بیشترین پیوند توپوگرافی و تداخل حوضه آبریز از نظر جریان آب‌های سطحی است و به‌علت قرار گرفتن ایران در بالادست و داشتن موقعیت کوهستانی، سالانه میلیاردها متر مکعب آب از کشور ایران به عراق جریان می‌یابد (پایگاه خبری طبس، ۱۳۹۶/۴/۴) و این رودخانه‌ها به‌طور کلی به دو دسته رودخانه‌های با آب‌دهی کم تا متوسط و رودخانه‌های با آب‌دهی زیاد تقسیم‌بندی می‌شوند. در بخش رودخانه‌ای با آب‌دهی کم تا متوسط، رودخانه‌هایی همچون قوره‌تو، کنگیر، میمه، دویرج و... وجود دارند که عموماً از استان ایلام سرچشمه گرفته و به‌طور متوالی هستند. رودخانه‌های که خط مرز دو کشور را قطع می‌کنند، متوالی و رودخانه‌های در امتداد مرز دو کشور را محاذی می‌گویند. در بخش رودخانه‌های با آب‌دهی زیاد رودخانه‌های زاب و سیروان قرار دارند، رودخانه زاب و سیروان در مجموع آورد متوسط سالانه ۳-۴ میلیارد متر مکعب آب را از کشور خارج می‌کنند. هیچ‌کدام رودخانه از غرب کشور حدود هفت میلیارد متر مکعب (این میزان بیش از نه میلیارد متر مکعب برآورد می‌شود) آب از ایران خارج نموده و به عراق می‌ریزند (نامی و محمدپور، ۱۳۸۹)؛ البته اگر برخی از رودخانه‌های فصلی پرآب را نیز در نظر بگیریم، آمار رودخانه‌ها بالای ۲۵ مورد است که در جدول ۱ بیان شده است.

جدول ۱. رودخانه‌های مرزی ایران در غرب کشور

ردیف	نام رودخانه	درازا در ایران (کیلومتر)	ریزشگاه (عراق)	میزان خروجی آب (میلیون متر مکعب)	طول خط مرزی (کیلومتر)	استان
۱	سیروان	۹۵	دریاچه سد دربندیخان و رود دیاله	۲۵۲۴	۳۰	کردستان و کرمانشاه
۲	الوند (حلوان)	۱۳۰	رودخانه دیاله	۴۹۶	۵/۵	کرمانشاه
۳	آب نفت	۱۴۰	رود هران	۵۷	-	کرمانشاه و ایلام
۴	کنگیر (سومار)	۱۴۰	رود هران	۱۳۴	-	کرمانشاه

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۳

ادامه جدول ۱. رودخانه‌های مرزی ایران در غرب کشور

ردیف	نام رودخانه	درازا در ایران (کیلومتر)	ریزشگاه (عراق)	میزان خروجی آب (میلیون متر مکعب)	طول خط مرزی (کیلومتر)	استان
۵	کانی کبود	-	-	۴	۲۴/۵	کرمانشاه
۶	لیله	۸۰	سد دربندیخان	۲۳۵	-	کرمانشاه
۷	هانی گرمله	--	-	۶	-	کرمانشاه
۸	دزآور	-	-	۴	-	کرمانشاه
۹	زمکان (زیمکان)	۱۷۰	سد دربندیخان	۲۹۵	-	کرمانشاه
۱۰	زاب کوچک	۱۵۵	دریاچه سد دوکان	۲۱۴۴/۴	۴۵	آذربایجان غربی
۱۱	هواسان (ذهاب شمالی)	-	-	۱۲۰	-	کرمانشاه
۱۲	قوره تو	۴۵	-	۴۵	۳۴	کرمانشاه
۱۳	مره خیل (لران)	-	-	۲۱	-	کرمانشاه
۱۴	آب زرشک	-	-	-	-	کرمانشاه
۱۵	کنگه‌کش (کنگاکوش)	۷۹	دشت بعقوبه	۶۸/۴	۷/۵	کرمانشاه
۱۶	چنگوله	۸۲	دجله	۱۶۷	-	ایلام
۱۷	میمه	-	-	۱۶۳/۹	۲/۵	ایلام
۱۸	دویرج (تله‌زی)	۲۰۲	-	۱۴۸/۲	۲/۵	ایلام
۱۹	کنجان چم	۶۹	-	۱۷۹/۷	۲۱	ایلام
۲۰	گاوی	-	-	۳۴/۶	-	ایلام
۲۱	گدار خوش	-	-	۱۵۱/۳	-	ایلام
۲۲	قزلچه‌سو	۲۸	-	۸۱/۹	۱/۵	کردستان
۲۳	تلخاب	۵۰۰	-	-	۴	ایلام
۲۴	رودخانه سده (سد)	۲۰۰	-	-	-	ایلام

(شرکت سهامی آب منطقه غرب استان کرمانشاه، ۱۳۹۱ و اطلس مرزهای ایران ۱۳۸۵)

۳. تاریخچه طرح سامانه گرمسیری آب‌های غرب کشور

به گفته اسدالله رازانی، استاندار وقت کرمانشاه در سال ۱۳۹۴ در گفتگو با باشگاه خبرنگاران جوان سابقه مطالعه انتقال آب رودخانه بزرگ سیروان در چارچوب رژیم حقوقی مربوط به رودخانه‌های مرزی، به دشت‌های گرمسیری استان کرمانشاه، [و البته ایلام و بخش کوچکی

از خوزستان] به سال ۱۳۱۸ (حدود هشت دهه قبل) برمی‌گردد. این طرح بزرگ در نظام جمهوری اسلامی رنگ واقعیت به خود گرفت و عملیات اجرایی آن آغاز شد (باشگاه خبرنگاران جوان، کرمانشاه، ۱۳۹۵/۱۱/۳۰، کد خبر: ۵۴۲۸۱۲۷).

مطالعات جامع طرح انتقال آب و همچنین اصلی‌ترین مانع آن، یعنی حفر تونل زاگرس (نوسود) در سال ۱۳۶۵ به‌طور جدی در دستور کار قرار گرفت؛ اما به دلیل توپوگرافی خشن و وجود ارتفاعات بلند و پیچیده منطقه، عملاً انجام مطالعات زیرسطحی و حفاری گمانه‌های ژئوپلیتیکی مسیر با مشکل روبه‌رو و در بعضی محدوده‌ها غیر ممکن شد. تا اینکه پس از سفر رهبر معظم انقلاب اسلامی در مهرماه سال ۱۳۹۰ به استان کرمانشاه، تأمین اعتبار طرح از صندوق توسعه ملی مورد موافقت ایشان قرار گرفت و مقرر شد مبلغ هشت میلیارد دلار طی چهار سال برای این پروژه بزرگ آبی در نظر گرفته شود، در این راستا اجرای طرح سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور در دستور کار جدی دولت‌مردان قرار گرفت (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۹/۱۱/۳۰، کد خبر: ۸۲۴۳۴۵۰۱) بخشی از این طرح سال ۱۳۹۸ در جریان سفر رئیس‌جمهور وقت ایران (حسن روحانی) به استان کرمانشاه بهره‌برداری شد و پس از آن، بخش‌های دیگر طرح به تناوب در حال اجرا بوده است. نکته قابل توجه این است که مراحل مختلف طراحی و اجرای «سامانه گرمسیری غرب کشور» به‌وسیله متخصصان و شرکت‌های ایرانی، به‌ویژه قرارگاه خاتم‌الانبیاء در حال اجرا است.

۴. طرح «سامانه گرمسیری» و برخی از ویژگی‌های آن

طرح «سامانه گرمسیری» نام یکی از مهم‌ترین پروژه‌های توسعه پایدار آب و خاک در استان‌های غربی کشور است. طرح گرمسیری یکی از سه حوضه آبریزی در غرب کشور و در کنار حوضه‌های آبریزی سیروان و زاب است. این طرح از آغاز در استان‌های کردستان و کرمانشاه، در طول مسیر و تا مقصد در استان ایلام و احیاناً بخش کوچکی از خوزستان حدود ۴۰۰ تا ۴۶۵ کیلومتر طول دارد. طرح یادشده در مسیر خود از ابتدا تا انتها، ۱۰۵ کیلومتر تونل دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن تونل نوسود یا زاگرس با ۴۸ کیلومتر طول

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۵

است (جدول ۲).

چیت چیان وزیر سابق نیرو در مراسم افتتاح تونل در سال ۱۳۹۶ درباره اهمیت آن می‌گوید: این پروژه از افتخارات مهندسی کشور به شمار می‌رود و همه کارشناسان بر این باورند که یک نمونه بی‌نظیر در این عرصه، نه تنها در کشور بلکه در جهان است. وی افزود اگر تونل حفر شده میان کشورهای سوئیس و ایتالیا را فاکتور بگیریم، پروژه تونل زاگرس بزرگ‌ترین پروژه انتقال آب دنیا است (خبرگزاری ایسنا کرمانشاه، ۱۳۹۶/۲/۸، کد خبر: ۶۶۹۵۰). این تونل به وسیله مهندسان و کارشناسان ایرانی با محوریت قرارگاه خاتم‌الانبیاء و در مدت حدود سیزده سال به سرانجام رسید. طرح سامانه گرمسیری دارای حدود پانزده سد اصلی از جمله سد مهم داریان روی رودخانه سیروان، بندهای فراوان انحراف آب، ایجاد ایستگاه‌های پمپاژ آب و صدها کیلومتر کانال کشی، زه‌کشی و لوله‌گذاری است؛ که آن را به یکی از بزرگ‌ترین سامانه‌های انتقال آب در دنیا تبدیل کرده است (جدول ۳).

رئیس‌جمهور وقت (حسن روحانی) در مراسم افتتاح بخشی از طرح در تاریخ ۱۳۹۸/۰۲/۱۱ می‌گوید: امروز خدا را سپاسگزارم که در شرایطی به این منطقه آمده‌ام که مهندسین، کارگران و مدیران ما کاری عظیم را به ثمر رساندند و پروژه آب‌های گرمسیری کرمانشاه، منطقه غرب کشور را متحول خواهد کرد. ایشان ادامه دادند که مجموعه طرح‌های آبی - خاکی که امروز در استان کرمانشاه افتتاح شد بزرگ‌ترین طرح افتتاحیه منابع آب و خاک در تاریخ کشور است. وی خاطر نشان کرد، طرح آب‌های گرمسیری غرب کشور طرحی بسیار عظیم و سرنوشت‌ساز برای امنیت و توسعه منطقه است و تحولات بزرگی را ایجاد خواهد کرد. من از سال ۱۳۸۲ آرزوی فرارسیدن روزی را داشتم تا طرح آب‌های گرمسیری غرب کشور افتتاح شود (خبرگزاری صدا و سیما ۱۳۹۸/۲/۱۱، کد خبر: ۲۴۱۵۳۴۸).

از دیگر مزایای طرح سامانه گرمسیری افزون بر آبیاری مساحت زیادی از زمین‌های کشاورزی استان‌های کرمانشاه، ایلام و بخش کوچکی از خوزستان کمک به حل مشکل آب شرب شهرها و روستاهای این مسیر است. حمید چیت‌چیان پیش‌تر در سال ۱۳۹۵

هنگام بازدید از پروژه‌های در دست اجرای طرح می‌گوید: افتتاح و بهره‌برداری از این طرح فقط مربوط به حوزه آب نیست، بلکه اشتغال، تولید، کشاورزی و صنایع تکمیلی نیز با اجرای آن رونق می‌یابد و منجر به گسترش شبکه راه‌ها نیز می‌شود. وی طرح سامانه گرمسیری را نقطه اول کریستال توسعه خطاب کرد و گفت: توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شروع شکل‌گیری تحول بزرگ‌تری در منطقه خواهد بود (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۶/۲/۸، کد خبر: ۶۹۹۵۰). با توجه به مفهوم وسیع امنیت که فراتر از امنیت صرف نظامی است. پروژه بزرگ آبی غرب کشور می‌تواند نوعی امنیت پایدار اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حفظ محیط‌زیست را بر مناطق مرزی غرب کشور حاکم نماید.

جدول ۲. مشخصات فنی و عمومی تونل نوسود (منبع: شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس، ۱۳۹۱)

مشخصات تونل	واحد	قطعه اول الف	قطعه اول ب	قطعه اول الف	قطعه اول ب	قطعه دوم الف	قطعه دوم ب	دسترسی
طول	متر	۱۳۷۳۰	۸۷۹۰	۶۰۰۰	۴۷۴۱	۱۵۰۰۰	۹۰۵	قاسمان کردی
قطر حفاری	متر	۵/۲۷	۶/۱۲	۶/۱۲	۶/۷۳	۶/۷۳	۷/۲	
قطر نهایی	متر	۴/۵	۵/۴	۵/۴	۵/۴	۶	۶	
شیب تونل	درصد	۰/۱۰۸	۰/۰۸۳	۰/۰۸۳	-۰/۰۸۳	۰/۰۸۳	-۱۱/۴۷	
دبی انتقال تونل	متر مکعب بر ثانیه	۳۵	۴۳	۴۳	۵۰	۵۰	۵	

جدول ۳. بسته‌های اجراشده در محدوده گرمسیری (همان: ۱۳۹۱)

۱	سامانه انتقال آب از اوزگله تا حلوان	۸	بند انحرافی حلوان	۱۵	تونل تلخاب
۲	سامانه از حلوان تا کنگاکوش	۹	ایستگاه پمپاژ هواسان	۱۶	تونل شماره ۲
۳	سامانه از کنگاکوش تا چشمه ملک	۱۰	ایستگاه پمپاژ امام حسن	۱۷	تونل سرپل ذهاب
۴	سامانه از چشمه ملک تا دهلران	۱۱	ایستگاه پمپاژ بین مسیر	۱۸	سد چنگریان
۵	شبکه‌های آبیاری و زه‌کشی بخش اول کرمانشاه	۱۲	تونل بازی دراز	۱۹	سد چشمه ملک
۶	شبکه‌های آبیاری و زه‌کشی بخش دوم کرمانشاه	۱۳	تونل حلوان به امام حسن	۲۰	سد امام حسن
۷	شبکه‌های آبیاری و زه‌کشی ایلام	۱۴	تونل بلند کنجانچم	۲۱	سد چنگوله

روش پژوهش

نوع پژوهش کاربردی و روش آن توصیفی، تحلیلی است. در نوشتار پیش رو داده‌ها از راه

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۷

مشاهده میدانی، مصاحبه، اسناد و اینترنت به دست آمده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر مبنای چارچوب نظری مکتب کپنهاک و در آرا نظریه پردازانی مانند باری بوزان، اولی ویور و دووید انجام می‌گیرد. اندیشه‌های باری بوزان و همکارانش چارچوب مناسبی برای تجزیه و تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از اجرای طرح سامانه گرمسیری آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور پیش رو قرار می‌دهد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این بخش از پژوهش تأثیر متغیر مستقل یعنی مدیریت و کنترل آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور بر متغیر وابسته، یعنی شکل‌گیری تهدیداتی در ابعاد و سطوح مختلف علیه امنیت پایدار ملی جمهوری اسلامی ایران بررسی می‌شود.

الف: در سطح داخلی (شهروند - حکومت)

در این قسمت بخشی از فرضیه پژوهش که عبارت است از واکنش منفی ساکنان پیرامون رودخانه‌های مرزی در داخل کشور که به انتقال آب به مناطق دیگر و بعضی از مخاطرات مادی و معنوی ناشی از این مسئله پرداخته، بررسی و تجزیه و تحلیل شده است. بازیگران امنیتی‌ساز داخلی که از ظرفیت لازم برای تبدیل نمودن برخی از پدیده‌های مربوط به سامانه گرمسیری به یک موضوع امنیتی برخوردارند، به‌طور عمده ساکنان شهرستان‌های مرزی منطقه اورامانات در استان کرمانشاه هستند.

این افراد شامل شخصیت‌های سیاسی، علمی و فرهنگی، فعالان محیط‌زیست و حتی باغداران و جوانان می‌شوند. عمده موضوعات تهدیدزا در این نواحی عبارت‌اند از آسیب‌ندیدن چشمه پرآب و تاریخی «بل»، آثار فرهنگی و باستانی پیرامون پروژه‌های آبی از جمله سد داریان، حق‌آبه باغات و زمین‌های کشاورزی ساکنان دو سوی رودخانه سیروان، سهم جوانان منطقه از اشتغال در پروژه‌های آبی و بازسازی جاده‌ها و تأسیسات آسیب‌دیده در مسیر اجرای طرح. پایگاه‌های خبری - تحلیلی و مطبوعات محلی و فعالان فضای مجازی نیز به‌عنوان بازیگران کاربردی با تکرار و تأکید بر مواضع بازیگران امنیتی‌ساز در راستای شکل‌گیری یک فضای امنیتی در مورد موضوعات پیش‌گفته مؤثر هستند.

یکی از مشکلات موجود در ابتدای شروع به کار سامانه گرمسیری، آسیب‌ندیدن چشمه تاریخی و پرآب بل (کانی‌بل) که در محوطه احداث سد داریان قرار گرفته بود، است. این موضوع از منظر نظری دارای دو شرط لازم برای امنیتی‌شدن، یعنی مشروعیت‌داشتن خواسته‌نخبگان و فعالان محیط‌زیست و پذیرش این درخواست از سوی مخاطبان است. این چشمه در دو کیلومتری روستای تاریخی هجیج از توابع شهرستان پاوه که مرقد یکی از امامزادگان نیز آنجا است، واقع شده است. چشمه بل گذشته از آبدهی زیاد باکیفیت و شیرین از نظر تاریخی و فرهنگی نیز برای مردم ارزش بالایی دارد و آسیب‌دیدن آن غیر قابل قبول است. در نتیجه تلاش شده که به یک موضوع امنیتی تبدیل گردد؛ البته اعتراضات و موضع‌گیری‌ها تنها معطوف به نجات و جلوگیری از آسیب‌رساندن به چشمه بوده است. پس از هشدارها و تصویرسازی‌های صورت‌گرفته در آذرماه ۱۳۹۴ و پیش از آبرگیری سد داریان، مردم برای دفاع از خواسته خود اعتراض کردند و در این راستا کمپین نجات چشمه بل را تشکیل دادند. یکی از افراد محلی این کمپین می‌گوید: این ظلم آشکار به مردم اورامان است. این هم به بی‌توجهی و کم‌کاری مسئولینی که از طرح اطلاع‌داشته و از حق مردم دفاع نکرده‌اند، برمی‌گردد. این‌ها در برابر مردم مسئول و باید در قیامت جواب پس دهند (پایگاه خبری - تحلیلی پاوه‌پرس، ۱۳۹۴/۶/۱۷). هرچند با تلاش و کوشش مهندسان و متخصصان سد داریان از غرق‌شدن چشمه تاریخی بل جلوگیری شد و تا حدود زیادی موضوع از حالت امنیتی‌شده خارج و از آن امنیت‌زدایی گردید و در ظاهر به حوزه سیاست روزمره و عادی برگردانده شد، اما هنوز افرادی به بهانه اینکه در این طرح نجات، دبی آب چشمه ۳۵٪ کاهش یافته یا با آبرگیری سد از کیفیت آب چشمه کاسته شده است، به دنبال امنیتی‌نمودن مجدد آن هستند که مسئولان امر می‌توانند با اطلاع‌رسانی به‌موقع و تبیین اقدامات صورت‌گرفته از این مسئله جلوگیری نمایند.

از دیگر خواسته‌ها و انتظارات مردم منطقه اورامانات در استان کرمانشاه که اگر از آن‌ها غفلت شود، زمینه امنیتی‌شدن را دارند، می‌توان به حق‌آبه باغات و زمین‌های کشاورزی آن‌ها از سامانه گرمسیری، جلوگیری از آسیب‌رساندن به اکوسیستم و محیط‌زیست منطقه،

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۳۹

بازسازی جاده‌ها و تأسیساتی که در حین عملیات پروژه‌های آبی تخریب شده‌اند و سهم جوانان بومی این نواحی برای اشتغال در امور اجرایی و فنی - مهندسی پروژه‌های مختلف این طرح است. شهاب نادری نماینده سابق شهرستان‌های پاره، جوانرود، روانسر و ثلاث باباجانی در مجلس شورای اسلامی با انتقاد شدید از عملکرد وزارت نیرو در جریان اجرای طرح سامانه گرمسیری آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور می‌گوید: «برای اینجانب فروش آب اورامانات پذیرفتنی نیست. در سفر مقام معظم رهبری به استان کرمانشاه مقرر شد هزار و صد هکتار از باغ‌های تابعه سد داریان تحت سیستم آبیاری قطره‌ای قرار گیرد، اما متأسفانه تاکنون محقق نشده است. ایشان درباره به‌کارگیری جوانان بیکار منطقه و سهم اشتغال آن‌ها در پروژه سامانه گرمسیری از جمله نیروگاه سد داریان هشدار می‌دهد که امروز یک جوان بیکار در نقطه مرزی اورامانات برای کشور مشکلات امنیتی ایجاد می‌کند و یک جوان بیکار در مرکز استان، مشکلات اجتماعی به‌بار می‌آورد و این دو موضوع باهم تفاوت دارند. وزیر نیرو بداند که حوزه اورامانات با وجود کم‌برخورداری، جوانان متدین، انقلابی و وفادار به نظام دارد؛ اما با نهایت تأسف، عملکرد وزران باعث رنجش مردم مرزدار اورامانات شده است» (روزنامه همشهری، ۱۳۹۷/۵/۲۷، کد خبر: ۲۷۴۱۶).

این‌ها تنها بخشی از دغدغه‌ها و خواسته‌های ساکنان نواحی مرزی داخل کشور در منطقه اورامانات استان کرمانشاه و پیرامون رودخانه سیروان و تأسیسات مربوط به سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور بود که باید تا حد امکان حل و فصل شوند و اگر هم مانع جدی برای برآوردن بعضی از درخواست‌ها وجود دارد، با اقناع نخبگان و افکار عمومی مردم آن نواحی از تبدیل شدن چنین موضوعاتی به یک تهدید وجودی علیه امنیت ملی کشور همانند آنچه در برخی از استان‌های جنوبی کشور اتفاق افتاد، جلوگیری نمایند.

ب: تهدیدات ناشی از اجرای سامانه گرمسیری در سطح منطقه‌ای (حکومت - حکومت)

بخش اصلی فرضیه پژوهش که عبارت است از «کاهش آب ورودی به کشور عراق موجب شکل‌گیری تهدیداتی علیه امنیت ملی ایران در ابعاد مختلف می‌گردد» در این قسمت

بررسی می‌شود. از میان سه سطح تحلیل ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، مکتب کپنهاک، به تحلیل منطقه‌ای گرایش بیشتری دارد. در سطح منطقه‌ای حیطه قلمرو تحلیل نسبت به سطح جهانی محدود شده و روندها و قدرت‌های منطقه‌ای بیشتر مد نظر هستند. نکته قابل تأملی که در نظریه بوزان وجود دارد و در تحلیل تهدیدهای ناشی از پروژه‌های آبی غرب کشور باید مورد توجه قرار گیرد، این است که امکان بروز تعارض بین فهم بازیگر و واقعیت بیرون وجود دارد و باید به حل تعارض‌ها اقدام کرد و برای این منظور اصلاح فهم و تلاش برای درک بیشتر واقعیت راه‌گشاست؛ برای مثال در حالی که هدف ایران از پروژه‌های آبی غربی کشور بهره‌برداری مناسب از منابع آبی است، سیاستمداران عراقی تصور می‌کنند که ایرانی‌ها با این اقدام افزون بر کنترل آب‌های مرزی و فشار بر آن کشور، به دنبال تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی خود و یک نوع برتری‌طلبی هستند؛ که لازم است از راه‌های دیپلماسی این‌گونه برداشت‌های ذهنی اشتباه را در بین مقامات عراقی اصلاح کرد.

بازیگران امنیتی‌کننده و کارکردی کشور عراق که ممکن است، اقدام ایران در مدیریت آب‌های مرزی را تهدیدی علیه خود تلقی نموده و بخواهند واکنش تهدیدآمیز از خود نشان دهند عبارت‌اند از: مقامات سیاسی و اجتماعی، نخبگان علمی و فعالان محیط‌زیست در دولت مرکزی و اقلیم کردستان، گروهک‌های مخالف ایران که در عراق پایگاه دارند و عوامل برخی از کشورها مانند عربستان سعودی و رژیم اسرائیل.

بخشی از مواضع و اقدامات مردم و مقامات عراقی در خصوص آب‌های مرزی غرب کشور

مردم کردنشین شهرهای خانقین، کلار، مندلی و... که بیشتر از شیعیان متمایل به ایران هستند، ادعا دارند که کاهش آب ورودی رودخانه‌هایی مانند الوند، موجب تنگناهای معیشتی مردم شده و بر اکوسیستم منطقه اثر ناگواری گذاشته است. به گونه‌ای که موجب از بین رفتن باغات و حتی کشاورزی معیشتی آن‌ها شده است و این مسئله عرصه را برای فرصت‌طلبان و معاندان جمهوری اسلامی در عراق فراهم آورده تا با نصب پلاکاردهایی اقدام تهران را به بستن آب از سوی کوفیان تشبیه کنند (نقل از فتاحی استاد دانشگاه،

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۴۱

(۱۴۰۰/۶/۱۵).

جلال طالبانی رئیس‌جمهور وقت عراق در دی‌ماه سال ۱۳۸۶ در اقدام غیر منتظره سیاسی و پرسش‌برانگیزی اعلام کرد که توافق نامه الجزایر را لغو شده می‌داند. این اظهارات با واکنش تند مقامات جمهوری اسلامی ایران روبه‌رو شده به گونه‌ای که رئیس‌جمهور عراق از سخنان خود عقب‌نشینی نمودند (جعفری ولدانی، ۱۳۸۷). وزیر بازرگانی عراق در سال ۱۳۹۱ اذعان کرد که ایران مانع سرازیرشدن آب ۴۹ رودخانه کوچک به عراق شده و تأکید کرده است که این وزارت‌خانه تصمیم گرفته است که تا زمان حل این مسئله، هیچ قراردادی با جمهوری اسلامی ایران به امضا نرساند (پایگاه خبری انتخاب، ۱۳۹۱/۶/۸، کد خبر: ۲۰۳۶۱).

محمد رشید الحمدانی، وزیر منابع آب عراق: «ایرانیان هیچ پاسخی [پاسخ مثبتی] به خواسته‌های ما نداده‌اند و همچنان آب رودخانه‌های سیروان، کارون، کرخه و الوند را قطع کرده و به ساکنان استان دیاله که به آب ورودی ایران متکی هستند، خسارات زیادی وارد کرده است.» ایشان تهدید کرد، عراق در صورت عدم همکاری ایران در مورد حقوق آبی خود به سازمان ملل شکایت خواهد کرد (روزنامه اعتماد، ۱۴۰۰/۴/۲۱ کد خبر: ۲۸۲۱۰۸). روستاییان و فعالان محیط‌زیست عراق اعلام کردند به دلیل کنترل تمام آب رودخانه سیروان به وسیله ایرانی‌ها، آبی به این سوی مرز نمی‌رسد. روستاییان عراقی می‌گویند دو سال است که تأثیر کاهش حجم آب از ایران را احساس کرده‌اند (روزنامه آفتاب یزد، ۱۴۰۰/۶/۱۷ کد خبر: ۱۹۵۱۹۱). ایده‌پور فرماندار شهرستان مرزی پاوه می‌گوید: هوشیار زیباری وزیر خارجه سابق عراق طی شکایتی مراتب اعتراض خویش را متوجه سدّ داریان نموده و خواستار پیگیری موضوع شد (پایگاه خبری - تحلیلی پاوه‌پرس: ۱۳۹۶/۱۲/۱۸).

تحلیل نظری مواضع تهدیدآمیز مقامات عراقی در چارچوب

موضع‌گیری و سخنان تند و صریح مقامات و نخبگان سیاسی، احزاب و فعالان محیط‌زیست عراق، حکایت از اهمیت بالا و حیاتی بودن آب ورودی از ایران برای آن‌ها دارد. تا جایی که در بیشتر ملاقات مقامات عالی‌رتبه دو کشور این موضوع را به‌روشنی یا

با اشاره مطرح می‌کنند و آن‌ها به دلیل احتمال تأثیرگذاری بر تصمیم مقامات ایرانی برای کوتاه‌آمدن در پروژه‌های آبی حاضرند به تهدیدات سیاسی، اقتصادی، حقوقی و زیست‌محیطی و شاید در آینده نظامی متوسل شوند. هرچند تمام ادعاهای آن‌ها در مورد کنترل آب‌های مرزی غرب کشور به وسیله ایران واقعیت ندارد؛ اما به قول باری بوزان امنیت پیش از اینکه یک امر واقعی و عینی باشد، امری بین‌ذهنی است که به وسیله بازیگران امنیتی‌ساز ساخته می‌شود و همین مسئله بین‌ذهنی بودن امنیت کافی است که آن‌ها مسئله کمبود و بحران آب را به عنوان تهدید وجودی مطرح نموده و علیه ایران از آن استفاده نمایند؛ زیرا تهدید وجودی به عنوان هدف مرجع اولین شرط برای امنیتی‌شدن یک موضوع است. شرط دوم تلاش بازیگران امنیتی‌ساز، یعنی مقامات و نخبگان سیاسی، احزاب، فعالان محیط‌زیست و... برای امنیتی‌کردن موضوع آب است و شرط سوم بازیگران کارکردی که عبارت‌اند از رسانه‌های ارتباط جمعی، مطبوعات، فضای مجازی، مؤسسات مطالعاتی و... که با تکرار گفتمان حاکم در میان بازیگران امنیتی‌ساز در جریان امنیتی‌شدن موضوع کمبود آب شرکت می‌کنند؛ به عبارت دیگر بازیگر کارکردی به عنوان عامل بیرونی تأثیرگذار در سیر امنیتی‌شدن، تنش آبی میان دو کشور دخالت می‌کنند. نکته قابل تأمل این است که از نظر باری بوزان و همکاران، زمانی که بازیگران امنیتی‌کننده نمی‌توانند موضوعی را به صورت مستقیم امنیتی جلوه دهند، با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی بازیگران کارکردی برای دستیابی به این هدف می‌کوشند.

پس از هدف مرجع (آب)، بازیگران امنیتی‌کننده (مقامات و...) و بازیگران کارکردی (رسانه‌های ارتباط جمعی و...) که از نظر بوزان سه مورد از منظومه پنج‌گانه برای امنیتی‌شدن یک موضوع هستند، نوبت به دو بخش دیگر یعنی مخاطبان هدف و شرایط تسهیل‌کننده می‌رسد. مخاطبان هدف تنها توده مردم و عوام نیستند؛ بلکه در صورت گسترش حتی می‌تواند تصمیم‌گیرندگان سیاسی، نخبگان دیوان‌سالار (بوروکرات) و افسران ارتش را نیز شامل شود و از نظر باری بوزان مخاطبان هدف هرچه محدودتر باشند، امکان امنیتی‌شدن موضوع بهتر امکان‌پذیر خواهد بود. اقدامات گروه‌هایی از مردم شهرستان‌های استان دیاله عراق در نصب پلاکارد علیه ایران و همچنین ایجاد مزاحمت برای کاروان‌های زیارتی در

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۴۳

گذشته به بهانهٔ مسدود شدن آب رودخانهٔ الوند از سوی ایرانی‌ها در همین راستا قابل ارزیابی است و اما شرایط تسهیل‌کننده به‌عنوان آخرین مرحله از امنیتی‌شدن یک موضوع، شامل شرایط داخلی، منطقه‌ای یا جهانی می‌شود که به بازیگران امنیتی‌کننده در تعیین موضوع‌های مناسب برای تبدیل شدن به اهداف مرجع و تهدیدهای وجودی کمک می‌کند؛ برای مثال وضعیت داخلی ایران از نظر اقتصادی به‌واسطهٔ شرایط تحریمی و نیاز به ارتباط تجاری و اقتصادی با کشورهایمانند عراق در تصمیمات و موضع‌گیری مقامات آن کشور نسبت به اجرای پروژه‌های آبی در غرب کشور مؤثر است یا استفادهٔ ابزاری مقامات و فعالان سیاسی اقلیم کردستان عراق از گروهک‌های مخالف جمهوری اسلامی در آن منطقه برای فشار بر ایران قابل توجه است.

نگاهی به گذشتهٔ عراق در تهدید سدها و استفاده از قدرت نظامی برای رسیدن به هدف مانند اقدام آن کشور در بمباران سد کنجان‌چم در تاریخ ۱۳۵۲/۱۱/۲۱ در استان ایلام به بهانهٔ اینکه احداث این سد مانع ورود آب به خاک آن کشور می‌شود را نباید نادیده گرفت (یاری و اکبری، ۱۳۹۵) یا تهدید داعش در زمان اشغال موصل به قطع آب و برق بغداد با انفجار سد موصل همگی محتمل بودن چنین تهدیداتی را تا حدی جدی نموده است. توصیهٔ یکی از فرماندهان نظامی غرب کشور در خصوص ضرورت احتمالی دفاع نظامی از سدها و دیگر تأسیسات آبی منطقه و سنگربندی اطراف این محدوده‌ها در جای خود قابل توجه است (نقل از حسین‌آبادی استاد دانشگاه، ۱۳۹۹/۱۱/۱۲).

ج: سطح سوم تحلیل (بین‌المللی)

آنچه بیشتر در این سطح متصور است، کشاندن موضوع پروژه‌های آبی غرب کشور به مجامع بین‌المللی مانند دیوان دادگستری لاهه از سوی کشور عراق است. افزون بر آن، حمایت برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای مانند آمریکا و کشورهای منطقه‌ای مانند رژیم صهیونیستی و عربستان سعودی از کشور عراق در این مورد دور از ذهن نیست.

- امنیت‌زدایی در مکتب کپنهاک

امنیت‌زدایی سیری است که در چارچوب آن موضوع‌های خاص از حوزهٔ فراسیاسی و

امنیتی خارج و به حوزه سیاست روزمره و عادی بازگردانده می‌شود؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود هم در بُعد داخلی و هم بُعد خارجی مسئولان ذی‌ربط از وزارت کشور، وزارت خارجه، وزارت نیرو، سازمان محیط‌زیست و... تلاش نمایند که با تدبیر و مواجهه کارآمد با چالش‌های محتمل بر اثر اجرای سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور را در برنامه‌ریزی‌های خود لحاظ کنند و اگر به مرحله امنیتی شدن و تهدید وجودی رسیده‌اند، از آن‌ها امنیت‌زدایی شود و اگر هم در حالت عادی هستند، اجازه ندهند که امنیتی گردند. در ادامه ضمن برشمردن تهدیدهای ناشی از اجرای سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور در ابعاد مختلف پیشنهادهایی در راستای امنیتی‌زدایی از موضوع طرح می‌گردد.

۱- نگرانی و اعتراض برخی از ساکنین نواحی مرزی داخل کشور به انتقال آب حوضه سیروان به مناطق دیگر یا لحاظ‌نشدن حق‌آبه باغات و زمین‌های کشاورزی آن‌ها در مسیر رودخانه سیروان، عدم به‌کارگیری و اشتغال جوانان متخصص بیکار در پروژه‌های در دست اجرا، آسیب دیدن آثار باستانی و فرهنگی از جمله چشمه تاریخی بل که بسیار مورد توجه مردم است و همچنین خسارات وارده به تأسیسات شهری و روستایی مانند جاده‌ها که همه این خواسته در جای خود باید مورد توجه قرار گیرند.

۲- این طرح اگر خوب مدیریت نشود، ابزار تبلیغی مناسبی در اختیار مخالفان جمهوری اسلامی ایران قرار می‌دهد. تا با تبلیغات ضد ایرانی خود جنبه و وجه عام‌پسندی بدهند؛ زیرا عمده بهره‌برداران مستقیم از آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور (در عراق) کردها و شیعیان ساکن در نواحی شرق و جنوب شرق آن کشور هستند که روابط حسنه‌ای با ایران دارند.

۳- دشمنان منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای می‌کوشند با تبلیغات منفی خود، زمینه طرح‌ریزی و سازمان‌دهی توطئه‌هایی علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با حمایت از گروه‌های تروریستی و ضد انقلاب مستقر در خاک عراق را فراهم نمایند؛ که این امر فعال‌شدن گرایش‌های واگرای قومی را به دنبال خواهد داشت.

۴- فاصله گرفتن مسئولین عراقی و اقلیم کردستان از ایران تحت تأثیر بحران آب که افزون بر خسارت اقتصادی به تقویت حضور بیشتر، کنش‌گران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای مانند رژیم

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۴۵

صهونیستی و ترکیه در آنجا شده و کاهش روابط سیاسی و همکاری‌های منطقه‌ای ایران را به دنبال دارد.

۵- ایجاد ناامنی در مراکز و اماکن دیپلماسی، اقتصادی و فرهنگی ایران در عراق و حتی تعرض به برخی از کاروان‌های زیارتی در بخشی از مبادی ورودی عراق یا هدف قراردادن مهندسان و متخصصان شاغل در پروژه‌های آن کشور مانند حمله به پیمانکاران و مهندسين ایرانی پروژه احداث خطوط انتقال گاز ایران به عراق در داخل خاک آن کشور در چند سال گذشته از جمله این مخاطرات است.

۶- شکل‌گیری بحران زیست‌محیطی و تقویت پدیده ریزگردها که به قول باری بوزان چندان مشکل نیست که تصور کنیم در آینده نه‌چندان دور، تهدیدات زیست‌محیطی به حد تهدیدات نظامی برسد (بوزان، ۱۳۸۹: ۱۵۸). به‌ویژه پیوند ژئوپلیتیک و هیدروپلیتیک در مناطق مرزی غرب ایران با کشور عراق، احتمال اینکه موضوعات و رویدادهای اجتماعی و زیست‌محیطی به‌سرعت جنبه امنیتی به خود بگیرد را بالا می‌برد.

۷- ممکن است این‌گونه طرح‌ها در آینده به‌دست برخی از مسئولین عراقی برای ایجاد تنش و درگیری مرزی بین دو کشور بهانه بدهد؛ مانند آنچه رژیم بعث عراق در سال ۱۳۵۹ انجام داد. اظهارات چند سال پیش جلال طالبانی درمورد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر در این راستا قابل فهم است.

۸- کمبود منابع آب بر اثر خشک‌سالی‌های طولانی‌مدت، اگر تبدیل به بحران کم‌آبی شود، ممکن است سبب مهاجرت ساکنان نواحی مرزی کشور عراق به داخل ایران گردد؛ که این مسئله موجب ایجاد تنش، درگیری، برهم‌خوردن نظم و امنیت استان‌های مرزی شده و دارای تبعات فرهنگی و اجتماعی است و نیز می‌تواند زمینه سوءاستفاده گروه‌های ضد انقلاب و جریان‌ات تروریستی را فراهم نماید.

۹- دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای دو ملت ایران و عراق همواره به دنبال دامن‌زدن به برخی از اختلافات مرزی و ارضی، مذهبی و سیاسی بین دو کشور برای تخریب روابط بوده و هستند. در نتیجه باید مواظب بود که اقداماتی مانند پروژه‌های آبی غرب کشور این بهانه را به‌دست دشمنان دو ملت ندهد.

۱۰- شکایت عراق به مجامع بین‌المللی مانند دیوان دادگستری لاهه برای فشار بر ایران، چنان‌که «مهدی الحمدانی» وزیر منابع آب عراق تاکنون چندین مرتبه این تهدید را تکرار کرده است و می‌گوید: کارت فشار ما این است که به دیوان بین‌المللی دادگستری متوسل شویم جایی که کشورهای بالادست حق قطع آب از (کشورهای پایین دست) را ندارند (<https://bourseon.com>)؛ البته اینجا هم ردپایی از تخریب روابط دو کشور به وسیله بیگانگان مانند مشاوران هلندی دولت عراق در مذاکرات آبی مشاهده می‌شود که باید مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

حضور میدانی و تجربه زیسته نگارنده زمینه‌ساز تمهید نگاه فراگیر و پیچیده به مقوله آب و مدیریت منابع آبی در مناطق غربی کشور در چارچوب پژوهش حاضر بوده است. در مناطق مختلف اجرای پروژه‌های آبی شاهد اقدامات بسیار چشم‌گیر متخصصان کشور در به‌ثمررساندن طرح‌هایی بوده‌ایم که به گفته مقامات کشوری در دنیا کم‌نظیر و آرزوی صدساله نسل‌های مختلف کشور بوده که تحقق یافت. افتتاح بخش‌هایی از طرح و در دست اجرا بودن بقیه آن به آب‌رسانی به هزاران هکتار از زمین‌های دیم یا کم‌آب استان‌های مرزی غرب کشور انجامیده است.

طرح سامانه گرمسیری آب‌های غرب کشور افزون بر تأمین آب کشاورزی، آب شرب شهرها و روستاهای مسیر را تأمین و باعث رونق صنایع تبدیلی، گردشگری، پروژه آبیان، احداث جاده‌های مواصلاتی، اشتغال و به‌دنبال آن جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان شده و می‌تواند در تحقق توسعه و امنیت پایدار منطقه مؤثر باشد. همه این‌ها نشانگر این اصل مسلم است که دسترسی پایدار به منابع آب به‌عنوان سرمایه ملی، تحت تأثیر مؤلفه‌های متعددی از جمله طرح‌های توسعه‌ای و طرح‌های فنی مدیریت و انتقال منابع آب و مسائل سیاسی، امنیتی است؛ اما نکته مهم این است که در برنامه‌ریزی مربوطه به آب رودخانه‌های مرزی، باید ضمن رعایت اصل حسن هم‌جواری، به حق‌آبه کشورهای همسایه براساس اصل منصفانه و عادلانه استفاده از منابع مشترک آبی توجه داشت و به‌نظر می‌رسد که کشور

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۴۷

ایران همواره به این قاعده پایبند بوده و با وجود خشک‌سالی‌های یک دهه گذشته، هیچ‌گاه مانع ورود آب به کشور همسایه عراق نشده است و طرح آبی اخیر نیز مانع ورود آب به خاک عراق نمی‌شود.

هرچند مقامات عراقی با گسترش و توسعه کشاورزی خود از منابع آب ورودی از ایران به آن کشور، به‌جای بازسازی تأسیسات فرسوده آبی خود، همواره دنبال بهانه‌جویی بوده و سیاست فشار بر ایران را درپیش می‌گیرند. در نوشتار پیش رو سعی شده با بهره‌گیری از منابع مختلف، دیدگاه مردم و نخبگان محلی ساکن در نواحی مرزی داخل کشور و همچنین مردم، نخبگان، مقامات دولت مرکزی و اقلیم کردستان عراق، بخشی از آثار و پیامدهای منفی اجرای طرح در ابعاد مختلف امنیتی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را در چارچوب نظری مکتب کپنهاک و مفهوم موسع امنیت از دیدگاه اندیشمندان این نظریه توضیح داده و احصاء شود؛ همچنین برای پاسخ به پرسش‌های مطرح‌شده در پژوهش که مربوط به چگونگی و نوع تهدیدها و مخاطرات محتمل پروژه یادشده بود، اعتراضات، انتقادات، موضع‌گیری‌ها و اقدامات مردم، مقامات سیاسی و فعالان اجتماعی و محیط‌زیست نسبت به اجرای این طرح در بین ساکنان محلی داخل ایران و در کشور عراق بررسی شد. براساس شواهد و تجربیات سال‌های اخیر در داخل و خارج از کشور، فرضیه پژوهش حاضر درخصوص شکل‌گیری تهدیدات نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی علیه امنیت ملی کشور در پرتو اجرای طرح سامانه گرمسیری قابل توجه و تأمل است... امید است با تلاش‌های دیپلماتیک و تدابیر سیاسی، امنیتی و نظامی تبعات منفی طرح یادشده مدیریت گردد. درضمن با توجه به اینکه هنوز زمان زیادی از اجرای این پروژه بزرگ آبی نگذشته است، پیش‌برد پژوهش حاضر با محدودیت و دشواری‌هایی روبه‌رو بود. پرداختن به دیگر ابعاد و زوایای طرح در قالب توسعه تحقیقات و بررسی‌های بیشتر آینده‌پژوهانه پیرامون موضوع ضرورت دوچندان دارد و پژوهش حاضر آغازگر بحث و بررسی در این راستا به‌شمار می‌رود.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

۱- استفاده از ظرفیت نخبگان و معتمدین بانفوذ در بین ساکنان نواحی مرزی داخل کشور

- برای تبیین آثار و پیامدهای مثبت طرح سامانه گرمسیری و دیگر پروژه‌های آبی در سطح کلان ملی و منطقه‌ای و در نتیجه کاستن از هزینه‌های سیاسی، اجتماعی و امنیتی طرح.
- ۲- فراهم نمودن زمینه اشتغال نیروهای بومی با استفاده از ظرفیت هر کدام از پروژه‌های آبی در دست اجرا و توجه به صنعت گردشگری در منطقه، ساخت جاده و راه‌های مواصلاتی، کمک به امر بهداشت و درمان، رعایت عدالت در تخصیص حق‌آبه به باغات و زمین‌های زراعی پیرامون سدها و همچنین حفظ محیط‌زیست و داشتن حساسیت لازم نسبت به مؤلفه‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی مردم منطقه مانند آسیب‌نشدن چشمه آب معدنی بل از دیگر مواردی است که پیشنهاد می‌شود مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.
- ۳- ارائه مشاوره و کمک به کشور عراق از سوی جمهوری اسلامی ایران به منظور بازسازی سدها و کانال‌های انتقال آب برای جلوگیری از هدررفت آب و گسترش سطح زمین زیر کشت در این کشور.
- ۴- تمهیدات لازم برای اینکه در آینده بخشی از انرژی تولیدی نیروگاه سد داریان به اقلیم کردستان عراق صادر شود.
- ۵- اعتمادسازی و پرهیز از تبلیغات منفی و توجه مسئولان جمهوری اسلامی ایران برای کاستن از تنش‌های مرزی از راه اقناع نخبگان محلی و مقامات دولت مرکزی و اقلیم کردستان عراق مبنی بر اینکه بخش زیادی از کمبود آب رودخانه‌های مرزی ناشی از تغییرات آب‌وهوایی است و ایران نقشی در آن ندارد. به گونه‌ای که خشک‌سالی‌ها باعث تضعیف سیستم تولید برق و خاموشی‌های زیادی در داخل کشور و شکل‌گیری اعتراضات و انتقادات در ایران شده است.
- ۶- قائل شدن حق‌آبه‌های زیست‌محیطی، متناسب با آب هر کدام از رودخانه‌های ورودی به خاک عراق و کمک گرفتن از سازمان‌های غیر دولتی محیط‌زیستی برای گفتگو و همکاری بین دو کشور به منظور مقابله مشترک با پدیده ریزگردها که به هر دو کشور آسیب می‌رساند.
- ۷- دیپلماسی فعال آب براساس قوانین و مقررات موجود بین‌المللی و توافقات دوجانبه از جمله موافقت‌نامه ۱۹۷۵ الجزایر، زیرا به نظر می‌رسد که ایران در مورد آب رودخانه‌های مرزی نسبت به کشور عراق بیش از حد بذل و بخشش داشته است؛ البته مذاکرات باید با

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۴۹

هوشیاری و تلاش فراوان و با کمترین هزینه، بیشترین منافع و سود را نصیب کشور نماید.

۸- ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات دفاعی لازم برای جلوگیری از آسیب‌رساندن به سدها و تأسیسات، مسیر طرح سامانه گرمسیری به وسیله گروه‌های ضد انقلاب و تروریستی.

۹- تقویت سیاست گفتگو با کشور همسایه عراق و اقلیم کردستان برای مبادله آب و صادرات آن البته به غیر سهم حق‌آبه آن‌ها درازای گرفتن امتیاز از آن کشور.

۱۰- پیشنهاد می‌شود دو کشور با ایجاد شهرک‌های صنعتی مشترک در مکان‌های مناسب مرزی و ساخت صنایع تبدیلی و مواد غذایی به کشاورزان هر دو کشور در نواحی مرزی کمک کنند.

۱۱- اقدام به پرورش آبزیان در رودخانه‌ها و آبگیرهای مشترک مرزی میان دو کشور.

۱۲- توجه مسئولان به اشتراکات عمیق فرهنگی میان ساکنین کرد و سوی مرز ایران و عراق در غرب کشور برای کاستن از تنش‌های آبی

۱۳- ایران می‌تواند مذاکره در خصوص آب رودخانه‌های مرزی را مشروط به اجرای کامل موافقت‌نامه‌هایی مانند موافقت‌نامه ۱۹۷۵ و اجرای بندهای باقی‌مانده قطع‌نامه ۵۹۸ نماید؛ زیرا مسئولین عراقی همواره روی بندهایی که به نفع آن کشور هستند مانند آب رودخانه‌های مرزی تأکید دارند.

۱۴- تلاش و دقت لازم به عمل آید که بر اثر اجرای پروژه‌های آبی، تغییراتی گرچه جزئی در مرزهای دو کشور ایران و عراق به وجود نیاید. وقوع این عارضه به پیچیدگی روابط و سوءاستفاده رقیبان می‌انجامد.

۱۵- همان‌گونه که مسئولان جمهوری اسلامی ایران برخلاف مسئولین کشوری مانند ترکیه بر رعایت حق‌آبه زمین‌های پایین‌دست در کشور عراق بر مبنای اصل منصفانه و عادلانه تأکید کرده‌اند، باید این حق رعایت شود؛ زیرا کمبود آب در آن سوی مرزها ممکن است باعث شیوع بیماری‌های واگیر گردد که خود این مسئله، بهداشت و سلامتی مردم نواحی مرزها در داخل کشور ایران را نیز به خطر می‌اندازد.

۱۶- تصمیم‌گیری و عملکرد ج.ا.ا در خصوص آب‌های خروجی از کشور مانند آب رودخانه‌های مرزی غرب ایران باید به گونه‌ای باشد که زمینه‌ساز بهانه‌جویی و سوءاستفاده

همسایگان در بخش‌های دیگر کشور مانند افغانستان که ما نیاز به آب ورودی از آنجا داریم نشود.

منابع

- آدمی، علی (۱۳۹۱)، بحران بحرین و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبردی، ۶۲: ۱۴۱-۱۶۸.
- آذرشب، محمدتقی؛ نجم‌آبادی، مرتضی و بخشی‌قلیایی، رامین (۱۳۹۶)، جایگاه امنیت در مکتب کپنهاک: چارچوبی برای تحلیل، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۳ (۴۰)، ۱۱۹-۱۴۶.
- ابوطالبی، فرنوش (۱۳۹۵)، «آب و امنیت از دریچه سیاست»، ماهنامه الکترونیکی فراتاب، کد خبر ۴۰۵۱.
- اخباری، محمد؛ عبدی، عطاءالدین و مختاری‌هشی، حسین (۱۳۸۴)، بررسی پیامدهای انتقال آب رودخانه‌های مرزی به حوضه‌های داخلی؛ مورد رودخانه زاب کوچک، ارومیه، همایش مرز. امیری، علی؛ مستجابی سرهنگی، حمید و محمدی اطهر، علیرضا (۱۳۹۳)، نقش متغیرهای ژئوپلیتیکی در چالش مرز ایران و عراق، فصلنامه علوم و فنون مرزی، ۳ (۱۰)، ۱۰۷-۱۳۴.
- امینی، کوروش؛ ویسی، فرزاد و محمدی، سعدی (۱۳۹۷)، تحلیل و تبیین اثرهای احداث سد‌ها بر معیشت پایدار نواحی روستایی، نمونه موردی: سد داریان هورامان، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۸ (۲۷)، ۱۶۷-۱۷۶.
- باشگاه خبرنگاران جوان استان کرمانشاه (۱۳۹۴)، سامانه گرمسیری یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های تاریخ ایران، کد خبر: ۵۴۲۸۱۲۷، ۱۳۹۴/۹/۲۵، بازیابی‌شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰. <https://www.ytc.news/5428I21>
- بوزان، باری (۱۳۷۹)، گفتگوی علمی: آشنایی با مکتب کپنهاک در حوزه مطالعات امنیتی، فصلنامه مطالعه راهبردی، ۳ (۳)، ۹-۱۵.
- بوزان، باری (۱۳۸۹)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پایگاه خبری انتخاب (۱۳۹۱)، وزیر عراقی: ایران مانع سرازیر شدن ۴۹ رودخانه به عراق شده است، کد خبر: ۷۴۷۶۲، ۱۳۹۱/۶/۸، بازیابی‌شده در تاریخ ۱۴۰۰/۰۴/۲۲. <https://www.entekhab.ir/Fa/news/14162>
- پایگاه خبری - تحلیلی پناه‌پرس (۱۳۹۴)، سیروان کرمانشاه و ایلام را سیراب می‌کند، کد خبر: ندارد نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۱۷، بازیابی‌شده در تاریخ ۱۴۰۰/۶/۱۰. قابل دسترس در آدرس <https://www.pavehpress.ir>: اینترنتی.

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۵۱

پایگاه خبری - تحلیلی پناه پرس (۱۳۹۶)، توضیحات ایده‌پور فرماندار پناه به شکایت هوشیار زیباری وزیر امور خارجه عراق، کد خبر: ندارد، ۱۳۹۶/۱۲/۱۸، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۶/۲۸. <https://www.pavehpress.ir>

پایگاه خبری سلامت نیوز (۱۳۹۵)، یک رود و چند کشور، کد خبر: ۷۹۳۹۹۶، ۱۳۹۵/۱/۱۹. بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۷/۶/۵. <http://Salamat.News.Com/news/179396>

پایگاه خبری طبس نیوز (۱۳۹۶)، بحران آب و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا، ۱۳۹۶/۴/۴، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۷/۴/۹ <http://www.tabasnes.ir>

جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۶)، بررسی تاریخ اختلافات مرزی ایران و عراق، چاپ سوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه. ۱۱.

جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۸)، استفاده از منابع رودهای مرزی ایران و عراق و حقوق بین‌الملل، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۱ (۲۶)، ۶۳-۹۲.

حاجی‌مینه، رحمت (بی‌تا)، مکتب کپنهاک: مفاهیم و آموزه‌ها، ۱۳.

حافظ‌نیا، محمدرضا؛ مجتهدزاده، پیروز و علیزاده، جعفر (۱۳۸۵)، هیدروپلیتیک هیرمند و تأثیر آن بر روابط سیاسی ایران و افغانستان، پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگی.

خبرگزاری ایرنا کرمانشاه (۱۳۹۵)، پایان یک عطش تاریخی، کد خبر ۵۵۸۶۳، ۱۳۹۵/۱۲/۲۳، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰. <http://www.irna.ir/news/kerMansh-55863>

خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۶)، افتتاح بلندترین تونل انتقال آب ایران با حضور وزیر نیرو، کد خبر ۶۹۹۵۰، ۱۳۹۶/۲/۸، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰. <https://www.isna.ir/news/kerMansh-69950>

خبرگزاری صداوسیما (۱۳۹۸)، افتتاح سدهای هیروی، شهلا، ازگله و تونل نوسود، کد خبر: ۲۴۱۵۳۴۸، ۱۳۹۸/۲/۱۱، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰. <https://www.iribnews.ir/008LE>

خبرگزاری فارسی (۱۴۰۰)، دیپلماسی آب و جنگ روایت‌ها، شماره ۱۴۰۰۲۰۲۰۰۳۴۰، ۱۴۰۰/۲/۴، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۷. https://www.farsnews.ir/print_news/14000202000340

دهشیری، محمدرضا و حکمت‌آرا، حامد (۱۳۹۶)، دیپلماسی آب ایران در قبال همسایگان، فصلنامه سیاست‌های راهبردی کلان، ۶ (۴)، ۵۹۷-۶۱۶.

ریعی، علی (۱۳۸۷)، مطالعات امنیت ملی: مقاله‌ای بر نظریه امنیت ملی در جهان سوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

رستمی، فرزاد و نادری، مسعود (۱۳۹۲)، بحران کم‌آبی و گسست در امنیت ملی، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱، ۱۶۱-۱۹۱.

۳۵۲ مطالعات/اقتصاد سیاسی بین‌الملل، ۱۴۰۱، دوره پنجم، شماره اول، ۳۲۱ - ۳۵۶

روزنامه اعتماد (۱۴۰۰)، عراق: ایران جلوی آب را بگیرد شکایت می‌کنیم، شماره ۵۰۲۳، کد مطلب: ۲۸۲۱۰۸.

روزنامه آفتاب یزد (۱۴۰۰)، اعتراض عراق به کاهش جریان آب از ایران، کد مطلب: ۱۹۵۱۹۱، ۱۴۰۰/۶/۱۷.

روزنامه فرهیختگان (۱۴۰۰)، جنگ آب جایی‌تر از جلد نفت، کد خبر: ۵۳۴۲۸ نوشته‌شده در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۲۵.

روزنامه همشهری (۱۳۹۷)، بدعهدی در نیروگاه داریان، کد خبر: ۲۷۴۱۶ نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۲۷.

زرگرپور، رسول (۱۳۹۰)، الگوی به‌هم‌پیوسته آب با تأکید بر امنیت آب، تهران: انتشارات دانشگاه دفاع ملی.

شرکت سهامی آب منطقه غرب استان کرمانشاه (۱۳۹۲).

شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس (۱۳۹۱).

شهیدی، فروزان (۱۳۹۶)، اختلاف‌های آبی ایران و عراق: مسائل و دورنما، اندیشکده راهبردی تبیین، <http://tabyin center.ir/print 20361.20361> کد خبر: ۱۳۹۶/۵/۱۴

عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت: مقایسه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات تحقیقات بین‌المللی ایران معاصر.

عبدی، عطاءالله و مختاری‌هشی، حسین (۱۳۸۴)، نگاهی به فرصت‌ها و تهدیدهای هیدروپلیتیک ایران، مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن ژئوپلیتیک، تهران: انتشارات ژئوپلیتیک ایران: ۱۹۴-۲۲۶.

علیزاده، جعفر (۱۳۸۳)، هیدروپلیتیک هیرومند و تأثیر آن بر روابط سیاسی ایران و افغانستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

فغانی، حجت‌اله (۱۳۷۸)، ابعاد سیاسی - امنیتی بحران آب در خاورمیانه، چاپ اول، تهران: وزارت امور خارجه.

کیانی، علیرضا (اردیبهشت ۱۳۹۶ الی مهرماه ۱۴۰۰)، گفتگو و نقل قول با: حسین‌آبادی، محسن، فتاحی، شهرام، برخی مقامات استانی و فرماندهان نظامی - امنیتی که به لحاظ امانت‌داری از ذکر نام آن‌ها خودداری می‌شود.

مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۱)، خلیج فارس، کشورها و مرزها، تهران: عطایی.

محمودی، علی؛ حسینیان، سیده نازنین و حسینیان، سیده نگار (۱۳۹۲)، بررسی بحران رودخانه‌های

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۵۳

مرزی کشورهای ایران و عراق، دومین همایش ملی بحران آب، دانشگاه شهرکرد. ۲۹.
مرادیان، محسن (۱۳۹۱)، *مبانی نظری امنیت*، چاپ دوم، تهران: دانشکده فارابی.
مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۷)، *عراق: ارزیابی ریسک‌های امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی*، گروه ترجمه، صالحی، امید و عرب یارمحمدی، جواد، کد گزارش ۱۰۳-۹۷.
مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۸)، *بررسی تاریخی اختلافات حقوقی ایران و عراق در مورد اروندرود*.

مشاهده میدانی و بازدید در دوره‌های قبل از تدوین مقاله: از طرح‌های مختلف اجرا شده یا در حال اجرا سامانه گرمسیری: سد داریان، چشمه بل، سد آزادی، تونل نوسود، سد زاگرس، تونل بازی‌دراز، سد ازگله، سد تنکاب، سد گیلان غرب، سد شرف‌شاه سومار، سد کنگیر ایوان غرب، سد ایلام، رودخانه سیروان، الوند، تنکاب، گیلان غرب، سومار، کنجان چم، چنگوله، کانال‌های زهکشی، لوله‌کشی و تأسیسات آب و طرح‌های آبیاری تحت فشار.

نامی، محمدحسن و محمدپور، علی (۱۳۸۹)، *بررسی هیدروپلیتیکی حوضه‌های غرب کشور، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، (۱۴)، ۱۳۳-۱۶۲.

نصری، قدیر (۱۳۸۴)، *تأملی روش‌شناختی بر مکتب بافتار منطقه‌ای امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی*، (۲۹)، ۵۸-۸۹.

نقشبندی، سارا و نقشبندی، نبات (۱۳۹۲)، *دکترین‌های حقوق بین‌الملل در خصوص بهره‌برداری از رودخانه‌های مرزی، اولین همایش ملی برنامه‌ریزی حفاظت، حمایت از محیط‌زیست و توسعه پایدار، همدان (دانشکده شهید مفتاح)*.

نورانی، محمود (۱۳۹۶)، *بحران آب و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا*، تهران: اندیشکده راهبردی تبیین <http://tabyin center.ir/19123>.

نیرومندفر، فریبا و شهیدی، علی (۱۳۹۷)، *هیدروپلیتیک ایران و عراق و بهینه‌کردن مصرف آب‌های مشترک مرزی، فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست جهانی*، ۷ (۲)، ۲۳۳-۲۵۹.

وزارت نیرو، معاونت آب و آبفا (۱۳۹۴)، *سالنامه آماری آب کشور ۹۱-۱۳۹۰*، تهران: دفتر برنامه‌ریزی کلان آب و آبفا.

یاری، سیاوش؛ اکبری، مرتضی (۱۳۹۵)، *نقش رودخانه‌های مرزی در روابط ایران و عراق... مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، (۱۸)، ۱-۲۰.

References

Abdi. A. & Mokhtari. H. (2005), A Look at Iran's Hydropolitics Opportunities and Threats, Proceedings of the Second Congress of the Geopolitics Association, Tehran: Geopolitical

Publications of Iran: 194-226 (In Persian).

- Abdollah Khani. A. (2004). Security Theories: Introduction to Planning for National Security doctrine, Tehran: International Research studies Institute press of Contemporary Iran (In Persian).
- Abutalebyi. F. (2016), "Water and Security from Policy perspective", Faratab Electronic Monthly, News Code 4051 (In Persian).
- Adami. A. (2012), Bahrain Crisis and Regional Security of the Islamic Republic of Iran, Leadership Quarterly Journal, 62, 168-141 (In Persian).
- Aftab Newspaper of Yazd (2021), Iraq's protest to reduce water flow from Iran, Code: 195191, 17/6/1400.
- Akhbari. M., Abdi. A. A. & Mokhtari. H. (2005). Investigating the consequences of transmitting Boundary Rivers' water to internal basins; Case of Small Zab River, Urmia, Boundary Conference (In Persian).
- Alizadeh. J. (2004), Hirmad Hydropolitics and its Impact on Iran -Afghanistan Political Relations, MA Thesis, Tehran: Tarbiat Modares University (In Persian).
- Amini. K., Weisi. F. & Mohammadi. S. (2018), Analysis and Explanation of Dams Construction on Sustainable Rural region Lives, sample case: Dariyan Huraman Dam, Quarterly Journal of Public Policy Leadership Studies, 8 (27), 167-176 (In Persian).
- Amiri. A. Motajabi Sarhangi. H. & Mohammadi, A. Alireza (2014). The Role of geopolitical variables in the the Iran-Iraqi border challenge, Quarterly Journal of Border Science and Technology, 3 (10): 134-107 (In Persian).
- Azarshab. M. T., Najm Abadi. M. & Bakhshi Galyayi. R. (2017), Security Position in the Copenhagen School: a Framework for Analysis, Political Science's Specialized Quarterly Journal, 13 (40), 119-146 (In Persian).
- Bobrg, J. (2005), Liquid Assts: How Demographic Changes and water Management Policies Affect Freshwater Resoures, the RAND corporation
- Bozan, B. (2000), Scientific conversation: Introduction to the Copenhagen School of Security Studies, Leadership Study Quarterly journal, 3 (3): 9-15 (In Persian).
- Bozan, B. (2010). People, Governments and fear, translated by the Leadership Studies research center, Tehran: Leadership Studies research center press (In Persian).
- Broadcasting News Agency (1398), Opening of Hiro, Shohada, Azgaleh dams and Nusood Tunnel, News Code: 2415348, 2019/05/01, Recovered on 2021/11/11. <https://www.iribnews.ir/008le>.
- BULLoch, J. & Darwish, A. (1993), water wars: Futare coFlictsint MiddEast,
- Classner, M. (1993). political geography, Hobken.
- COLOMbos, C. J. (1964). IntIiawoFtsea, Lodon.
- Dehshiri. M. R. & Hekmat Ara, H. (2018), Iran water diplomacy towards neighbors, Quarterly Journal of Macro Strategic Policies, 6 (4), 597-616 (In Persian).
- Energy Ministry, Deputy of Water & Water and sewage (2015), calendar of Water Statistical of 2015- 2016, Tehran: Water & Water and sewage macro Planning Office (In Persian).
- Engerer, H. (2009), Security EconMics: DeFinitionand capacity", EconoMics of security warking paper5, Berlin: EconoMics of security.
- Entekhab News Database (2012), Iraq Minister: Iran has prevented 49 rivers from flowing into Iraq, News Code: 74762, 2012/08/29, Recovered on 2021/07/13. <https://www.entekhab.ir/en/news/14162>.
- Etemad Newspaper (2021), Iraq: if Iran locked water, we would complain, No. 5023, Content Code: 282108.
- FalkenMark, M.W. 8 Widstrand, C. (1989)," Popula tion and water Resources: A Delicate Balance" population Bulletin, 41 (3), 1-35.
- Farhikhtegan Newspaper (2021), Water War is more serious than oil controversy, News Code: 53428 wrotted on 2021/04/14.
- Farsi News Agency (2021), Water Diplomacy and Narratives War, No. 14000202000340, 2021/04/24, Recovered on 2021/10/29. <https://www.farsnews.ir/print News/14000202000340>.

مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب... (علیرضا کیانی؛ حمیدرضا سعیدی نژاد؛ شهرام فتاحی و سیروس محبی) ۳۵۵

- Field View and Visit in Pre -Editing period of Article: From Different implemented or Running Tropical System: Dariyan Dam, Bel spring, Azadi Dam, Nosood Tunnel, Zagros Dam, Long Game Tunnel, Azgale Dam, Tonekab Dam, Gilan Gharb Dam, Sharaf Shah Dam of Sumar, kangir Dam of West Ivan, Ilam Dam, Sirvan River, Alvand, Tonekab, Gilan Gharb, Sumar, Conjan Cham, Chenguleh, drainage canals, pipelines and water facilities and under pressure irrigation planings.
- Foghani, H. (1378), The political-security dimensions of water crisis in the Middle East (the first edition). Tehran: Foreign Ministry press (In Persian).
- Hafez Nia. M. R., Mojtahedzadeh, P. & Alizadeh, J. (2006), Hirmand Hydropolitics and its Impact on Iran - Afghanistan Political Relations, Humanities and Cultural sciences' Research Institute (In Persian).
- Haji Mineh, R. (Bita). Copenhagen School: Concepts and doctrines. 13 (In Persian).
- Hamshahri Newspaper (2019), on treaty at Dariyan Power Plant, News Code: 27416 wrotted on 2018/08/18.
- Health News database (2016), One River and several Countries, News Code: 793996, 2016/04/07. Recovered on 2018/08/27 . <http://salamat. News. Com/ news/ 179396>
- IRNA News Agency of Kermanshah (2016/08/26), End of a Historical Thirst, News Code 55863, 23/12/1395, Recovered on 2021/11/11. <https://www.isna. Ir/news/kerMansh-69950>.
- Islamic parliament research center (2010), Historical review of Iran -Iraq legal disputes about Arvand river (In Persian).
- ISNA News Agency (2017), Opening of Iran's longest water transfer tunnel with the presence of the Energy Minister, News Code 69950, 2017/04/28, Recovered on 2021/11/11 <https://www.isna. Ir/News/Kermansh-69950>.
- Jafari Valdani, A. (1997), Review of Iran -Iraqi Border Disputes History (Third Edition). Tehran: Office of Political and International Studies of the Foreign Affairs Ministry. 11 (In Persian).
- Jafari Valdani, A. (2009), Use of Iran-Iraq Border River Resources and International Law, Quarterly Journal of Public Law Research, 11 (26), 63-92 (In Persian).
- Kermanshah Young Journalists Club (2015), Tropical System of One of the largest projects in Iran history researches, News Code: 5428127, 2015/12/16, Recovered on 2021/11/11. <https://www.ytc.news/5428i21>
- Kiani, A. (May 2017 to October 2021), Conversation and quotation with: Hossein Abadi. Mohsen, Fatahi. Shahram, some provincial officials and military-security commanders' names are refused to mention because of honesty.
- Mahab Consulting Engineering Company of Qods (2012) (In Persian).
- Mahmoodyi, A., Hosseinian, S. N. & Hosseinian, S. N. (2013), Review of the border rivers crisis of Iran and Iraq. Second National Conference about Water Crisis, Shahrekord University. 29 (In Persian).
- Mojtahedzadeh, P. (2002), Persian Gulf, Countries and Boundaries, Tehran Atayi Publications (In Persian).
- Moradian, M. (2012), Security Theoretical Basics (Second Edition). Tehran: Farabi College Publications (In Persian).
- Nami, M. H. & Mohammadpoor, A. (2010), Hydropolitical Review of country's West Basins, Journal of Geography and Regional Development, 14, 133-162 (In Persian).
- Naqshbandi, S. & Naqshbandi, N. (2013), International law doctrines about exploitation of boundary rivers, the first National Conference on Conservation Planning. Environmental Protection and Sustainable Development, Hamadan (Martyr Mufteh College) (In Persian).
- Nasri, Q. (2005), The methodological reflection on the School of Security Regional Texture, Quarterly Journal of Strategic Studies, Autumn, (29), 58-89 (In Persian).
- Niroomandfar, F. & Shahidiy, A. (2019), Iran-Iraq Hydropolitics and Optimization of joint boundary waters consumption, Scientific research Quarterly Journal of World Politics, 7 (2), 233-259 (In Persian).
- Noorani, M. (2018), Water Crisis and the Islamic Republic of Iran Diplomacy in West Asia,

- Tehran: Tabyin Strategic think tank. <http://TabyinCenter.ir/19123> (In Persian).
- Paveh Press News-Analytical Database (2015), Sirvan quenches Kermanshah and Ilam, News Code: No news code, written on 2015/09/08, Recovered on 2021/09/0. Available at: <https://www.pavehpress.ir>.
- Paveh Press News-Analytical Database (2017), Idea Poor, Paveh Governor's Comments on Iraq Foreign Affairs Minister, Zibari. Hoshyar, compliant. Code: No code, 2018/03/09, Recovered on 2021/09/19. <https://www.pavehpress.ir>
- Rabyei. A. (2008), National Security Studies: Introduction to National Security Theory in Third World, Tehran: Office of Political and International Studies of the Foreign Affairs Ministry (In Persian).
- Rostami, F. & Naderi, M. (2013), Water Shortage Crisis and Resolution in National Security, Quarterly Journal of International Relations Research, 1, 161-191 (In Persian).
- Salman, S. M. A. (2001), the Helsinki Rules, the unwater courses convention and Berlin Rules: perspectives of International water Law.
- Shahidi, F. (2018). Iran -Iraq Water Disputes: Issues and landscape, Tabyin Strategic think tank, 25/8/2018 News Code: 20361. <http://tabyin center.ir/print 20361> (In Persian).
- Smith. A (1951) The economic uses of water, London, kiny.
- Tabas News database (2017), Water Crisis and Iran Islamic republic Diplomacy in West Asia, 2017/06/25, Recovered (9/4/1397) <http://www.Tabasnes.ir>.
- The Presidential Strategic Review Center (1397), Iraq: Evaluation of security risks related to climate conditions, translation team, Salehi. Omid & Arabyar Mohammadi. Javad, Report code. 103-97 (In Persian).
- Water Company of West region of Kermanshah Province, 2013 (In Persian).
- Yari, S., Akbari, M. (2016), The Role of Border Rivers in Iran-Iraq Relations, Journal of Iran and Islam Historical Research, No. 18. 1-20 (In Persian).
- Zargarpour, R. (2011), Interlocking Water Pattern with Emphasis on Water Security, Tehran: National Defense University Press (In Persian).